

de Helling

nr.2 zomer 2016 €9,50

TROTS OP ZUID

de Helling

tijdschrift voor politiek en cultuur jrg 29 nr.2 zomer 2016 €9,50

- 6 Op Zuid** — Renée Verberne
- 13 Liefde voor de straat** — Rapteksten van Careline en Donny
- 16 Duurzaam vakmanschap: ecowijs en mediawijs burgerschap** — Henk Oosterling en Aetzel Griffioen
- 21 Linda Malherbe: de magie van verhalen** — Martine Velez
- 25 Verhalenhuis Belvédère • IN BEELD**
- 33 Bien Hofman: verheffing van onderop** — Alderik Visser
- 36 Nasra Djorai: om vertrouwen te winnen, moet je het eerst geven** — Maartje den Breejen
- 40 Fokje Wierdsma: schoonheid in de chaos** — Erica Meijers
- 44 Jeanne van Heeswijk: het heft in eigen handen** — Renée Verberne
- 49 De Afrikaanderwijk Co-op & IABR 2016 • IN BEELD**
- 57 Maarten Hajer: de verbeelding van de stad** — Herman Meijer & Renée Verberne
- 60 Echte participatie vraagt om andere politiek** — Farid Tabarki & Erica Meijers
- 64 Emancipatie in eigendom** — Christian Jongeneel
- 73 Jong en oud op Zuid • IN BEELD**

Column Thomas Mertens 63 **Bureau de Helling 68 Verder... 70 Over de auteurs 72**

Omslag Jongeren op Zuid, uit 'Roffa' (zie p. 70). Foto: Marc Nolte.

Links Oók op Zuid: de wijk Wielewaal in Charlois, die wordt gesaneerd. Zie p. 78. Foto: Annette Behrens.

REDACTIONEEL

de Helling

Tijdschrift voor politiek & cultuur

Jaargang 29 · nr 2 · zomer 2016

Los € 9,50, jaarabonnement

€ 34,50, Jongeren-

abonnement (t/m 27): € 17,50

Banknummer:

NL60 TRIO 0390109096

t.n.v. Stichting Wetenschappelijk

Bureau GroenLinks, met vermelding

van de Helling.

ISSN 0922-0119

HOOFDREDACTIE Erica Meijers

REDACTIE Bas Eickhout, Rutger Groot-

Wassink, Marina Lacroix, Mei Ling

Liem, Herman Meijer, Socrates

Schouten, Bart Stuart, Farid

Tabarki, Rens van Tilburg, Alderik

Visser.

ONTWERP & BEELDREDACTIE

de Ruimte ontwerpers/

Mark Schalken

DRUK Drukkerij Raddraaier

PAPIER 100 % recycled

UITGEVER Stichting Wetenschappelijk

Bureau GroenLinks

REDACTIEADRES

Postbus 8008, 3503 RA Utrecht

dehelling@gmail.com

tel 030 239 99 07

abonneezaken: 030 239 99 59

www.bureaudehelling.nl

(> 'tijdschrift')

Ze maken de verhalen zichtbaar die zich achter de morsige gevels verbergen, stichten buurtuniversiteiten, duwen tegen het weerbarstige plafond voor vrouwen en migranten, ontwerpen kringlopen om kwaliteit en geld voor de buurt te behouden: de mensen (veelal vrouwen!) uit dit nummer van de Helling hebben met elkaar gemeen dat ze er alles aan doen om hun stadsdeel te verbeteren. Ze zijn trots op Rotterdam Zuid en hebben een broertje dood aan het beeld van Zuid als 'achterstandsgebied', 'afvalputje' of 'banlieu van Nederland'.

Het valt niet te ontkennen dat Zuid op veel probleemlijstjes prijkt en evenmin dat dat de reden was voor de Helling om er te gaan kijken. Wat betekent het te leven in een gebied waar de werkeloosheid en armoede soms van generatie op generatie worden doorgegeven? Is emancipatie een thema in buurten waar veel mensen een laag opleidingsniveau hebben, de schooluitval onder jongeren hoog is en de woningen weliswaar goedkoop maar ook slecht? Hoe vormt het je blik op de samenleving als je regelmatig te maken hebt met spanningen tussen bevolkingsgroepen, die discriminatie en soms geweld met zich meebrengen? Wat betekent burgerschap wanneer je schulden hebt, weinig betrokken bent bij de besluitvorming in je buurt en je niet gezien en erkend voelt? En natuurlijk: welke rol speelt de politiek?

Lange tijd werd Zuid aan zijn lot overgelaten door beleidsmakers en politici. In 2006 stelde de toenmalige PvdA-wethouder Dominic Schrijer zelfs dat het stadsdeel zo groot als Eindhoven te ver weg was voor zijn partijgenoten: "Ze woonden er niet, ze hadden er niets mee." (NRC 26.9.2006)

Maar dat is veranderd: sinds een paar jaar heeft Zuid de volle aandacht van beleidsmakers. De Rotterdamwet maakte het mogelijk inkomenseisen te stellen aan nieuwe buurtbewoners. Een poging de wet nog uit te breiden strandde deze maand na een negatief advies van de Raad van State. Het plan was om de gemeente bij aanvraag van een woonvergunning ook inzicht te geven in politieke gegevens, om zo woningzoekenden met een crimineel verleden te kunnen weren. Minister Stef Blok (VVD) zoekt nu andere wegen om arme en lastige bewoners te weren. Marco Pastors werd aan het roer gezet van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid en wethouder Ronald Schneider (Leefbaar) heeft het plan opgevat het aantal sociale huurwoningen fors terug te brengen ten faveure van duurdere woningen.

WIE? LUISTERT

De vraag is of Zuid van deze bemoeienis beter wordt. Wij vroegen enkele politici, maar vooral andere actievelingen naar de betekenis van burgerschap op Zuid. We ontdekten dat het geen populaire term is. Het wordt ervaren als een woord van beleidsmakers, iets dat van bovenaf wordt opgelegd. Soms wordt de term regelrecht afgewezen, soms gewoonweg genegeerd. Filosofen Henk Oosterling en Aetzel Griffioen betogen in het hoofdartikel dat burgerschap alleen toekomst heeft als het compleet wordt omgebouwd.

Woorden die wel in zwang bleken: erkenning, gezien worden, gehoor vinden. Het lijkt er op dat de doorgaans vluchtige politieke blik en de cijfermatige, economistische benadering van beleidsmakers verre van voldoende is om tegemoet te komen aan een diepgaand gevoel van teleurstelling en afwijzing bij mensen aan de onderkant van de Nederlandse samenleving. Het zijn de 'makers op Zuid' uit dit nummer die zich voor een lange tijd en met grote inzet verbinden aan projecten in de buurten op de Zuidoever van de Nieuwe Maas. Zij verkiezen een, soms heel moeizaam, herstellen van vertrouwen, boven een beleid dat bepaald wordt door wantrouwen tegenover iedereen in een kwetsbare positie. Daarbij gaat het nog steeds (of weer?) om de grote emancipatiethema's onderwijs, woningbouw en sociale cohesie. Voor partijen met hart voor emancipatie zijn er veel bondgenoten te vinden op Zuid, maar dan zullen ze wat minder (goedbedoelde) dadendrang aan de dag moeten leggen en beginnen met luisteren.

Om het onderwerp van deze Helling beter te leren kennen, vergaderde de redactie van de Helling op Zuid. Vooraf nam redactielid Herman Meijer – oud-wethouder van Rotterdam, voormalig partijvoorzitter van GroenLinks, architect en stedenbouwkundige – ons per fiets op sleeptouw door het gebied op de linkeroever van de Maas. *Door Renée Verberne*

← Zuidplein
Maastunnel

← Brielle

Erasmusbrug
● Centrum →

5 Bergschen-
hoek →

N.V. GRA

OP ZUID

■ Feijenoord

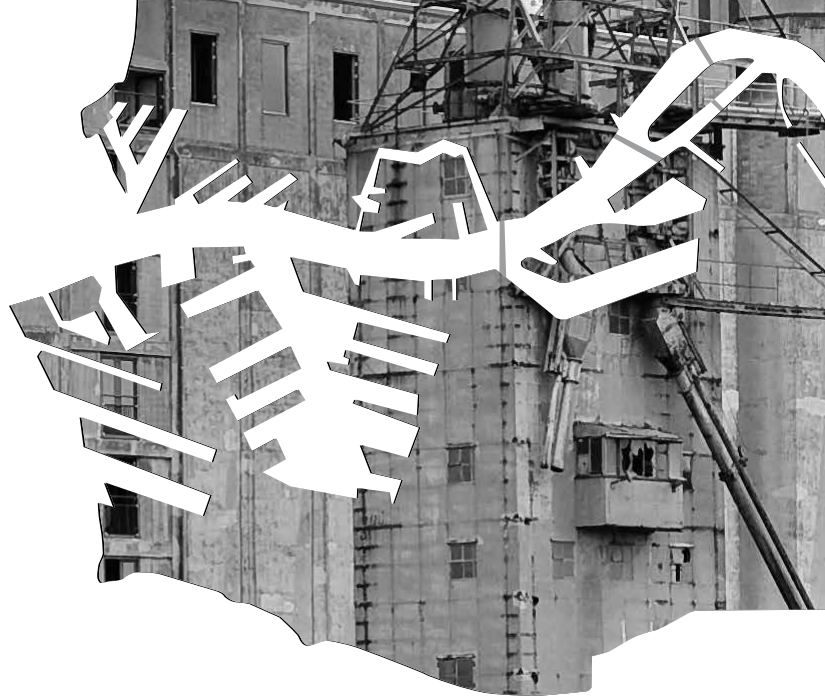
Via de Willemsbrug – die samen met de Erasmusbrug Zuid met Noord verbindt – komen we aan op Zuid. Al fietsend vertelt Meijer: “Kenmerkend voor de structuur van Zuid, is dat aan de waterkant overal grote bedrijven liggen, met daarachter woonblokken tussen vaak merkwaardig schuin lopende straten. In het verleden is namelijk eerst bedrijvigheid langs de oevers van het water ontstaan, waarna spoorwegen werden aangelegd om goederen van en naar deze bedrijven te vervoeren. De arbeiderswoningen werden pas later gerealiseerd in de restructuur tussen sporen en bedrijven, waardoor de straten deze schuine structuur kregen.”

We stoppen even bij de Nassauhaven in Feijenoord: de eerste haven die in dit oudste gedeelte van Rotterdam-Zuid onder leiding van Lodewijk Pincoffs (1827-1911) werd gegraven. Volgens Meijer nu slechts “een plas water waar verder geen fuck gebeurt”. Pincoffs was destijds een belangrijk zakenman, die als privaattontwikkelaar een prominente rol speelde bij de totstandkoming van de Feijenoordse havens. Tegenwoordig woont in dit deel van Zuid een mix

van nieuwe stedelingen, hogeropgeleide (vaak tweede-generatie) migranten en burgers van Turkse en Marokkaanse origine.

■ **Afvoerputje**

Een goed moment voor wat meer historie: Meijer kent het verhaal op zijn duimpje. Rotterdam-Zuid ontstond in 1591, toen de gemeente Rotterdam het eiland tussen de Nieuwe Maas en het Zwanegat opkocht, Feijenoord genaamd. Dit eiland diende destijds als afvoerputje voor onder meer pestpatiënten en misdadigers. Toen Rotterdam in de negentiende eeuw uitgroeide tot één van de grootste havensteden van Europa, vestigden vele havenarbeiders uit het zuiden van Nederland zich massaal in Feijenoord en Charlois. Na de afronding van de bouw van de Rotterdamse havens trok een groot deel van deze 'boerenarbeiders' naar de nieuwbouwwijken net buiten Rotterdam. Zij maakten plaats voor gastarbeiders uit onder andere Turkije en Marokko vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw. Nog steeds zijn Zuiderlingen vooral afkomstig uit Turkije, Suriname, Marokko, de Nederlandse Antillen en Kaapverdië. Tot halverwege de twintigste eeuw werd Zuid veelal aan zijn lot overgelaten en was het bijna alleen te bereiken via verschillende veerponten. Pas vanaf de bouw van de Maastunnel in 1942, werden steeds meer verbindingen tot stand gebracht tussen Noord en Zuid.

■ **Derde stadsbrug**

We gaan verder langs de Nieuwe Maas: aan de overkant van het water ligt de Erasmus Universiteit, in de wijk Kralingen, op nog geen kilometer afstand van Zuid; toch steken studenten zelden de rivier over en woont er, tot op de dag van vandaag "misschien anderhalve student op Zuid", aldus Meijer. Dit komt deels door de slechte reputatie van Zuid, maar het heeft ook te maken met de slechte verbinding tussen de twee stadsdelen. De gemeente heeft al lange tijd plannen liggen voor een derde stadsbrug op deze plek, maar of die er komt, is nog maar de vraag. Want als Rotterdam de Wereldexpo van 2025 mag gaan organiseren, zal dat in Rotterdam-West plaatsvinden en komt er waarschijnlijk eerst aan die kant van de stad een extra brug.

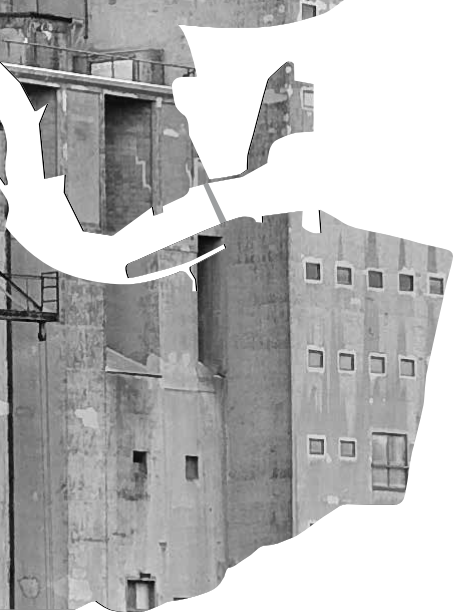
■ **Moskee**

We pauzeren even ter hoogte van het treinstation van Rotterdam-Zuid. In de verte doemen links de

lichtmasten van voetbalstation De Kuip op en rechts daarvan, aan de andere kant van het spoor, torenen de minaretten van de Essalam Moskee boven alles uit. De moskee staat bekend als de grootste van Nederland. Meijer vertelt over de discussie die heeft plaatsgevonden over het feit dat de minaretten van de Essalam Moskee hoger waren – voor sommigen een grote schande – dan de lichtmasten van het Feijenoord-station: "Nou, dat was wat hoor! Met name Leefbaar Rotterdam ging uit z'n naad en beschouwde het feit dat de moslimgemeenschap 'iets hogers' had dan de 'gewone Feijenoord-supporter', als een regelrechte belediging".

■ **Dijkjes**

We fietsen onder het spoor door, waar we worden verrast door het open stadslandschap. Meijer vertelt: "Het eiland IJsselmonde waarop nu Rotterdam-Zuid ligt, is na de Sint-Elisabethsvloed van 1421 opnieuw bedijkt. Als je nu door Zuid fietst, fiets je vaak over deze

oude dijkjes, van waaruit je inderdaad een mooi uitzicht ervaart op de stad. De wijken Hillesluis, Afrikaanderwijk en Bloemhof zijn voornamelijk gebouwd in de 'putten' tussen de dijken." In deze wijken gaan we nog gauw even een kijkje nemen, voordat het donker wordt.

■ **Hockeymeiden**

Als we langs een groen sportveldje komen, horen we dat hier voor het eerst op Zuid gehockeyd wordt. Meijer: "Alleen dan niet door van die blonde hockeymeisjes met paardenstaartjes, maar door meiden uit deze buurt. Het grappige is, dat zo'n chique sport als hockey hier dus in Zuid wordt gedropt en vervolgens met een enorm enthousiasme wordt onthaald. Het gaat inmiddels om honderden meiden – al dan niet met hoofddoeken – en een aantal jongens die aan het hockeyen zijn geslagen."

■ **Bruidsjurken**

We fietsen verder over de Beijerlandse laan die overgaat in de Groe-

ne Hilledijk, dwars door Zuid loopt en in de volksmond ook wel 'Boulevard Zuid' wordt genoemd. Meijer: "Hier vind je vele curieuze winkels, er zijn bijvoorbeeld erg veel bruidsjurkenwinkels; de Belastingdienst is er inmiddels op gedoken om te kijken of daar geen witwasconstructies achter zitten." Het merendeel van de winkeliers hier is van Turkse origine; we zien, behalve veel kruideniers en kebabhuizen, ook wonderlijke meubelzaakjes vol bloemrijk en verguld meubilair, tapijtwinkeltjes en elektronica-zaken.

■ **Onderduik**

We slaan linksaf richting het Breeplein en stoppen even bij de Breepleinkerk, een van de zogenaamde 'Joodse huizen' in Rotterdam. Meijer: "Het is een pendant van het Anne Frank-verhaal, maar dan met een goede afloop. Hier hebben achter het orgel in de kerk, op zolder, twee Joodse gezinnen ondergedoken gezeten. Eén stel heeft er zelfs een kind gekregen. De dominee en de koster zaten in het complot en werkten samen om de gezinnen te laten onderduiken. Het is een heel spannend verhaal, dat vandaag de dag nog verteld kan worden door ooggetuigen."

■ **Tuindorp Vreewijk**

Nu duiken we Vreewijk in. De wijk laat zien hoe er, tijdens de Rotterdamse volkshuisvesting na de woningwet van 1901, op particulier initiatief toch mooi gebouwd kon

worden. Met Vreewijk werd de tuinstadgedachte, afkomstig uit Engeland, gerealiseerd. Als je de wijk infietst waan je je in een rustig dorp, met veel groen, watertjes, kleine knusse woningen, rust en stilte. We horen zowaar de vogels fluiten. In de wijk woonden met name onderwijzers en geschoolde arbeiders. Meijer: "Vreewijk is wel een wat gesloten gemeenschap, al is het een grote: zo'n 20.000 bewoners. Er heerst een soort 'Vreewijk-gevoel'. Men ziet hier het liefst het eigen volk in de wijk wonen en had in de jaren negentig moeite met de vestiging van een asielzoekerscentrum aan de rand van de wijk. De vrees was dat deze asielzoekers zouden doorstromen naar de woningen, die de Vreewijkers voor hun eigen kinderen bestemd hadden."

■ **Modernisme**

Dan komen we door de Kiefhoek, onderdeel van de wijk Bloemhof: "de modernistische versie van Vreewijk", aldus Meijer. Eén van de Nederlandse helden van het modernisme, J.J.P. Oud, was destijds gemeente-architect en ontwierp deze woonwijk, die is gebouwd tussen 1928 en 1930, in één keer volgens de principes van de modernistische stijl, onder andere te zien aan de primaire kleuren van de gebouwen. De woningen waren ook weer met name bestemd voor arbeidersgezinnen. "J.J.P. Oud was – behalve geniaal – ook echt een leuke, verlichte architect", zegt

Meijer, “een mooi voorbeeld hiervan is dat alle woningen standaard een boekenkastje hebben. De gedachte hierachter was dat de arbeiders natuurlijk moesten lezen, als ze thuiskwamen van hun werk.”

■

■ Katendrecht

Ten slotte begeven we ons in de schemer richting Katendrecht, waar we te gast zullen zijn in Verhalenhuis Belvédère. We komen langs de Maassilo (zie p. 8) aan de Rotterdamse Maashaven. Meijer: “In die Rotterdamse silo’s gebeurt echt van alles: je vindt er onder andere project RAAF, Factory 010, creatieve ondernemers die op eigen houtje videoproducties maken, en weet ik wat allemaal. Maar het werd vooral beroemd vanwege Now&Wow, één van de leukste discotheken die Rotterdam gehad heeft. Er kwam een zeldzaam gemengd publiek, iets wat je nergens anders ter wereld zag. Wie daar allemaal wel niet kwam... het liep gewoon door elkaar en verdroeg elkaar allemaal.”

Als we op Katendrecht aankomen, leren we dat dit één van de vele dorpen is die verdwenen zijn door de opkomst van de havenindustrie aan het eind van de negentiende eeuw. Het huidige Katendrecht heeft de vorm van een schiereiland, doordat aan de ene kant de Rijnhaven, en aan de andere kant de Maashaven gegraven is. Terwijl Meijer nog vertelt over het roemruchte verleden van Katendrecht (zie p. 24) komen we

aan bij Verhalenhuis Belvédère – in het oude deel van Katendrecht. Daar worden we warm onthaald door Linda Malherbe, mede-initiatiefnemer van het Verhalenhuis: de plek waar werelden in de stad elkaar ontmoeten’. We vallen hongerig aan op de heerlijke maaltijd, bereid door een Syrische buurtbewoonster, die er haar verhaal bij vertelt: ‘Iedereen denkt dat *Lahmacun* – beter bekend als ‘Turkse pizza’ – uit Turkije afkomstig is, maar het is een van oorsprong Syrisch gerecht, dat pas later door de Turken is overgenomen’. Een persoonlijk verhaal van haar, voor ons, in de vorm van een maaltijd. Eén ding is zeker: we zijn nu écht in Rotterdam-Zuid.

■
■

- ▶ Totale oppervlakte: 66 km².
- ▶ Inwoners: circa 240.000 inwoners (vergelijkbaar met Eindhoven).
- ▶ Bestuur: het stadsdeel is onderverdeeld in Charlois, Feijenoord, IJsselmonde en Hoogvliet.
- ▶ Besteedbaar inkomen per huishouden: 20 à 30 procent lager dan de rest van Nederland en 10 procent lager dan de rest van Rotterdam.
- ▶ Werkzoekenden: drie keer zoveel als in de rest van Nederland.
- ▶ Armoede: één op de vier kinderen in Rotterdam groeit op in een gezin met minder dan 1900 euro per maand, of minder dan 1540 euro (eenoudergezin). Veel van hen wonen op Zuid en een groot deel heeft een migratieachtergrond.
- ▶ Immigranten: 60 à 77 procent van de bevolking. (Nederland: 25 %; Rotterdam 50%) De immigratie stijgt nog, maar de segregatie niet.
- ▶ Discriminatie: neemt toe, vooral ten opzichte van moslims, speciaal vrouwen en kinderen. Klachten worden vaak niet gemeld.

Bronnen

Islamofobie in zicht, Spior, mei 2016.

Uitvoeringsplan 2015-2018, Nationaal

Programma Rotterdam Zuid, jan. 2015.

Centrum voor Onderzoek en

Statistiek. Centraal Bureau voor de Statistiek.

Rotterdam-Zuid, stadsdeel achter de Maas, Tegenlicht, VPRO, nov. 2008.

Concentratie door Verdeling?, Regioplan

Beleidsonderzoek, Amsterdam, feb. 2005.

ZUIDERS

LIEFDE VOOR DE STRAAT

Sinds de dood van Breyten Muskiet, beter bekend als rapper H.E.L.D.E.R.H.E.I.D., is de naam Helderheid een inspiratiebron voor jongeren en hiphop-artiesten in Rotterdam Zuid en daarbuiten. Breytens moeder Joany Muskiet besloot zich na zijn overlijden in te zetten voor de vrienden en fans van haar zoon. Eén van zijn rap-Lyrics is haar leidraad: 'Ik groeide op in rust en vrede, maar de liefde voor de straat deed mij de adem benemen'. Die liefde wil Joany Muskiet doorgeven. De nalatenschap van haar zoon is haar missie geworden en zichzelf een grote inspiratiebron voor Zuid.

Via de Stichting Helderheid organiseert Joany Muskiet activiteiten met en voor jonge mensen met diverse culturele achtergrond, waarbij het vooral gaat om de stem van de jongeren van de straat. Muskiet luistert naar hen en wil hen aan een positieve levensstijl helpen, hen zelfredzaam maken en stimuleren andere jongeren te helpen. De stichting wil een podium creëren voor positieve Hiphop, om zo de talenten van jongeren te ontwikkelen, de leefbaarheid in Rotterdam Zuid en omstreken te verbeteren, discriminatie en vooroordelen te bestrijden en respect en begrip voor mens en cultuur te bevorderen. Daarbij roept ze de hulp in van allerlei professionals en van het bedrijfsleven.

Foto: Joop Reijngoud

Als jij
een dag in mijn schoenen mocht lopen
Dan weet ik zeker
dat je deze sneaker nooit zou willen kopen
Welk
pad heb jij bewandeld om vandaag hier te kunnen zijn
Ondanks dat je hier zit met een glimlach doet
de knoop in je veter je veel pijn
Waarom heb je de knoop in je veter zo complex gemaakt
Denk je dat een sierlijke losse veter je niet staat
En wat heeft jou doen besluiten deze schoenen te kopen
Bang
dat iemand anders in jouw schoenen zou gaan lopen?
Herinner je je nog de eerste keer
Toen je net je schoenen zag
was het liefde op het eerste gezicht omdat het zo lief naar je lacht
Of was het juist de noodzaak die jou deed geloven
dat een nieuw paar schoenen je weer hoop zou beloven
Welke
wegen heb jij bewandeld om vandaag hier te kunnen zijn
Hoeveel verschillende routes heb je genomen
en kwam je toch weer uit bij pijn
Heb je weleens echt naar je eigen schoenen gekeken
Het profiel aan de onderkant vertelt mij meer dan jij zelf wilt weten
Want iedere nieuwe gebeurtenis grafeer jij zelf in het profiel
Dus ik beschouw de onderkant van jouw schoen
Als de verzameling van jouw ziel
Je profiel zegt me dat je veel hebt geleden
Maar toch is er voldoende ruimte voor een plezierig heden
Vertel mij eens, wat kan ik vandaag van jou leren
Jouw visie, jouw missie kan misschien mijn leven keren
Ik heb zelf een verzameling aan schoenen staan
Want bij elke situatie doe ik het liefst een nieuw paar schoenen aan
Zie het als
het leed dat ik verspreid
Of de confrontatie die ik vermijd
en als ik een dag in jouw schoenen mocht lopen
dan zou ik ze liever ook niet willen kopen
Want ieder bewandeld pad is uniek
en honderd dezelfde schoenen zijn niet meer identiek
En in plaats van in andermans schoenen te willen gaan lopen
kun je beter de vergaarde kennis van een ander inkopen
Maak daarmee je eigen ervaring uniek
En kijk af en toe terug onder je schoensel
voor kritiek
Praat, leer, laat kennis ophopen
Maar vergeet niet
blijf altijd in je eigen schoenen lopen

OPSTAAN & GAAN ★ Donny Willems

Nu moet ik opstaan en gaan. In de tijd dat ik laat over straat moet gaan, ben jij aan 't flexen en ik aan 't stressen van "hoe kom ik nou aan een goeie baan". Ik was op de goeie baan. Onderweg naar me dromen maar velen die vielen aan. Ja we zijn op de goeie baan en ik weet dat je hoop dat we toch in de vile staan. Ik ging met GS in zee. Hij zij me toen "Niemand gaat in die 7 mee". Want al die mannen wegen mee, maar gaan ze op je wegen mee, dan nemen ze je zegen mee. Omdat wat we kunnen doen wonderbaarlijk is. En Mengs zij me "Doe iets engs en let op wat je brengt. Want je loopt door een mijnveld en je weet dat 't gevaarlijk is". Maar volgens mij zijn wij de grootste bom. Net een kleine vis in een grote kom kan ik springen in 't diepe, maar ik kom niet om. En ik kottie voor een donnie soms. Ik grind, maar ik ben ook op me lobbie songs. En toen jij in de ochtend koffie dronk was ik allang me bed uit voor een blokkie om.

Refrein:

Jongens die worden mannen, maar hun dromen zullen dromen blijven totdat ze behaald zijn. Jajaja, jajaja! Waar was jij? Waar was jij? Want je zij dat je streed met mij. Je zij dat je bleef met mij, maar ik zag je niet meer. Broer waar...was jij? We kunnen niet rennen voor onze dromen. We moeten 't pakken. We moeten opstaan en gaan!

Duurzaam vakman

ecowijs & mediawijs burgerschap

Op vier basischolen in Rotterdam-Zuid krijgen de leerlingen behalve taal en rekenen ook wekelijks onder meer aikido, kookles, EHBO, tuinieren, techniek en ecosofie. Hieraan ten grondslag ligt een specifieke visie op burgerschap. De kern bestaat uit twee nieuwe vormen van geletterdheid: mediawijsheid en ecowijsheid.

Door **Henk Oosterling & Aetzel Griffioen**

De emancipatie van moderne burgers lijkt afgerond sinds de overheid de participatiesamenleving heeft afgekondigd. Big Society legt de verantwoordelijkheid bij de burger terug. Is die goed toegerust voor zijn rol in de huidige samenleving?

Individualisme en autonomie zijn geen adequate begrippen meer om te begrijpen wat mensen tot handelen aanzet. In een neoliberal aangestuurd markt met op merken gerichte consumptiepatronen, wordt hyperindividualistisch verlangen veelal door grote bedrijven voorgesorteerd. Van kritische consumptie is, de vermeende keuzevrijheid ten spijt, nauwelijks sprake in een wereld die door globalisering en digitalisering de afgelopen dertig jaar kwalitatief is veranderd. In de pluralistische samenleving van vandaag zal burgerschap intercultureel en kosmopolitisch moeten zijn. Echter, op dit moment vergroten oude en nieuwe groepen door hun frustraties en angsten het 'multiculturele drama'. Een slecht begrip van de betekenis van burgerschap belemmert de integratie van de verschillende groepen in de samenleving.

Bildungsoffensief

Nieuwe generaties zullen anders voorbereid moeten worden op de toekomst. Mede om die reden stelde de overheid in 2006 een nieuwe vorm van burgerschapsonderwijs verplicht voor primair en voortgezet onderwijs. In een begeleidend document bij de wetsverandering vult de onderwijsinspectie het concreet in: kennis van de staatsinrichting en diverse levensovertuigingen met vaardigheden op sociaal, economisch en 'tot op zeker hoogte ook' ecologisch vlak. Maar kun je eenentwintigste-eeuwse problemen oplossen met een negentiende-eeuws begrip van burgerschap? Recent concludeerde de inspectie dat het burgerschapsonderwijs tot nu toe weinig samenhang kent. In een studie van de Europese Commissie scoren Nederlandse veertienjarige leerlingen laag. Per 1 juli 2016 geldt de plicht tot burgerschapsonderwijs ook voor het MBO met integratie als doel. In het HBO is recentelijk een

nschap:

Zelfbewustzijn is
een product van
een systematische
internalisering van
gedragsnormen

/

Bildungsoffensief ingezet. Minister Bussemaker heeft de Onderwijswet zo aangescherpt dat studenten in een apart vak verantwoordelijk en kritisch moeten leren denken over 'de verschillen tussen mensen'.

Hoe maak je het verschil? Het begrip burgerschap zoals wij dat kennen uit het negentiende-eeuwse Duitsland, vormt een trits met de modern literair-historische canon (van Homerus tot Goethe) en *Bildung*, een breed concept van individuele vorming en ontwikkeling, dat vooral op de hogere klassen was gericht. Deze triade schraagde de natievorming en voedde de strijd voor grondwettelijke rechten. In deze politieke strijd emancipeerde de moderne burgerij zich en daartoe gingen politiek en onderwijs hand in hand. In Nederland werden de fundamenteën voor zowel de parlementaire democratie als het onderwijs in het midden van de negentiende eeuw gelegd. Wilhelm Von Humboldt, de stichter van de eerste moderne universiteit in Berlijn in 1810, geeft *Bildung* een plek op het gymnasium. Leerlingen kunnen zich ontplooien zonder onmiddellijk maatschappelijk nuttig te zijn. In tegenstelling tot de vakscholen die in cohorten vaklieden afleveren, moet het gymnasium een vrije ruimte zijn voor het individu. Deze individualisering is het sluitstuk van de negentiende-eeuwse emancipatie. In Nederland kreeg de ontwikkeling van de lagere klassen, in reactie op de elitaire *Bildung*, vorm in het concept verheffing, waarin het zowel om de algemene ontwikkeling van de individuele arbeider ging, die daardoor de mogelijkheid kreeg hoger op te komen, als ook om de morele verbetering van een deel van de samenleving.

Normaliteit

Dit alles suggereert dat emancipatie vooral tussen de oren plaatsvindt. Kennis is macht. Michel Foucault laat echter in zijn analyse van de moderne subjectwording iets anders zien: de vermeende autonomie of zelfbepaling van individuen is een effect van systematische disciplineren van wat hij 'dociele lichamen' noemt. Zelfbewustzijn is een product van een systematische internalisering van gedragsnormen – van een discours – waardoor handen, hart en hoofd, dat wil zeggen handelen in fysiek, sociaal en mentaal opzicht zin en richting krijgen. Het kind maakt zich dit discours eigen in het gezin – niet met je handen eten – en op school – vinger opsteken. Deze 'normalisering' wordt op de werkvloer voortgezet: in overzichtelijke productiehallen krijgt ieder zijn specifieke taak toebedeeld waardoor individuen zich kunnen onderscheiden. Als burgers als delinquent ontspreken of psychisch of fysiek ontregeld raken, worden ze via disciplinerende praktijken – respectievelijk de gevangenis en de kliniek – genormaliseerd en gere-integreerd. We zouden dit drillen kunnen noemen – en Foucaults analyse gaat inderdaad terug op laat zeventiende-eeuwse legerpraktijken – ware het niet dat het drill-effect niettemin een ervaring van vrijheid oplevert: in de disciplineren ontdekt en ontwikkelt ieder individu zijn eigen specifieke mogelijkheden.

Burgerschap richt zich op normaliteit. Zeker in Nederland: doe maar normaal, dan doe je al gek genoeg. Individualisering is een normatief proces. Er wordt impliciet van een universele norm uitgegaan, idealiter: de menselijke, westerse, redelijke, blanke, volwassen, gezonde, rechtschapen, werkende, heteroseksuele, getrouwde, monogame, kinderen producerende man. Iedere term kent zijn 'afwijking': van dierlijk tot vrouwelijk. Kennis wordt vergaard door de bestudering van 'afwijkingen' en ingezet om het beste uit mensen te halen. Macht is verdisconteerd in die kennis, maar op verschillende schalen. Het zit bij grote instituten, bij maatschappelijke organisaties, maar ook in ieders persoonlijk verlangen. Wat een individu wil, strookt doorgaans met wat grote bedrijven willen verkopen. De strijd van de 'afwijkingen', die we in de jaren zestig van de vorige eeuw zien losbarsten, is inmiddels veelal omgevormd tot *lifestyles*. GroenLinks is het politieke product van die laatmoderne emancipatie.

Knooppunt

Burgerschap verdwijnt in de jaren zeventig uit beeld. 'Het persoonlijke is politiek' is het ultieme hoogtepunt van de moderne individualisering. Staand op dat breukvlak doet Foucault zijn onderzoek naar de disciplineren. Hij herdefinieert macht: deze werkt niet meer uitsluitend piramidaal-repressief van bovenaf, maar vooral netwerk-productief vanaf alle kanten. Macht doorkruist alle relaties: macropolitiek, mesopolitiek, micropolitiek. Macht dringt door tot in de haarvaten van lichamen en kent niet langer een exclusief centrum. In een individu komen eerder allerlei machtswerkingen samen. In anticiperende *feedbackloops* wikkelt het individu zich in en verbindt het zich met anderen. Zo vouwen netwerken zich gelaagd over het individu, dat een knooppunt in netwerken wordt. Burgerschap in zo'n netwerksamenleving, betekent allereerst ingebed zijn in op elkaar aangesloten netwerken en kunnen functioneren op verschillende schalen zodat je specifieke competenties tot hun recht komen. Hoe werkt dit concreet? Op een school functioneren directeuren, docenten, zorgmanagers, inspecteurs, beleidsmakers, schoolbestuurders en ouders allemaal op verschillende schalen. De een dienend, de ander leidend, en allen ten behoeve van de leerlingen. Van de directeur vraagt dit dienend leiderschap. Net als alle anderen – de leerlingen inclusief – is hij een exclusief, maar gedisciplineerd knooppunt in netwerken van netwerken: autonoom bij gratie van zijn relationele inbedding. Een directeur is geen absoluut heerser meer. Als we het begrip burgerschap reanimeren zullen we dat moeten heroveren op de door Foucault beschreven disciplinaire invulling. Dat betekent dat de moderne normativiteit die het drillen reguleerde, ter discussie gesteld moet worden. Dat is weliswaar in de praktijk al gebeurd, maar niet in de hoofden, harten en handen van de betrokken burgers. De auteurs van dit stuk leven en werken in een stad die 176 culturen huisvest en een Nederlands-Marokkaanse burgemeester

Rotterdam is een stad met 176 culturen en een Nederlands-Marokkaanse burgemeester, maar met een nationalistisch en chauvinistisch politiek discours.

/

heeft, maar waar het politieke discours waarin problemen geadresseerd worden, nog grotendeels nationalistisch en chauvinistisch is.

Mediabesef

Burgerschap is een brede strategie die een integrale vorming beoogt. Waar ligt de speelruimte om een eenentwintigste-eeuws burgerschap te ontplooiën? Gegeven Foucaults inzicht kunnen we slechts dan een discoursomslag realiseren, als we in de haarvaten van de primaire netwerken tussenruimte scheppen voor daadwerkelijke betrokkenheid, voor interesse. Ons lijkt de school, zeker nu deze noodgedwongen de rol van het uiterst divers samengestelde gezin overneemt, de plek bij uitstek. Niet alleen in het primaire onderwijs, maar ook in de daaropvolgende onderwijssoorten. Maar op basisscholen, met name in sociaaleconomisch gedepriveerde wijken die zich de afgelopen dertig jaar zagen afglijden naar een kritisch niveau waarop ze, net als een oververhitte kerncentrale door hun eigen bodem dreigden te zakken, doen overbelaste docenten steeds vaker een beroep op orde scheppende en handhavende technieken. Bovendien werkt het wankel beleid professioneel cynisme in de hand. De nadruk ligt op cognitieve vaardigheden. Dat lijkt vanzelfsprekend in een kenniseconomie en een Cito-gedreven schoolsysteem. Maar een informatiesamenleving waarin interacties en transacties steeds sneller, complexer en gelaagder worden, stelt evenals een mediasamenleving waarin nagenoeg alle comfortabele interacties op een vanzelfsprekende – dus onkritische – manier technologisch bemiddeld zijn, andere eisen. Daarin is ‘the medium the message’ – of massage – geworden. Dat geldt voor de smartphone en Facebook als communicatiemiddelen, maar ook voor auto’s en vliegtuigen als transportmiddelen. Het burgerschap dat een kritische omgang met deze ‘middelen’ stimuleert, steunt op een gedifferentieerd en kritisch mediabesef. Daarvoor geldt niet alleen ‘wat kunnen we met deze middelen of media doen? maar ook ‘wat doen zij met ons?’ Zo komt digitaal pesten in beeld, maar ook geschaalde, schone mobiliteit.

Niet drillen maar skills

Burgerschap vergt ook een ander vakmanschap. De eenentwintigste-eeuwse samenleving zal, als we de Parijstop over klimaatverandering serieus nemen, in een zeer korte tijdspanne via een circulaire economie zijn energiehuishouding op orde moeten krijgen. Dat veronderstelt bij eenentwintigste-eeuwse burgers een mediabesef dat eco-sociale betrokkenheid en duurzaam vakmanschap stimuleert. Het negentiende-eeuwse model van burgerschap voorziet daar niet in. Daarom dient dit aangevuld te worden met cruciale bestanddelen van de ‘21st Century Skills’ die de UNESCO heeft geformuleerd. Naast rekenvaardigheid (*numeracy*) en taalvaardigheid (*literacy*) hebben we *collaboration*, *communication*, *creativity*, *critical thinking* (C4) nodig, ingebed in een

'leven lang leren' en twee nieuwe vormen van geletterdheid: *digital literacy* en *environmental awareness*. Volgens de UNESCO leveren we zo 'ethische burgers' af die 'een ondernemende geest' hebben en 'betrokken denkers' zijn.

Het aanleren van deze vaardigheden zal gelaagd en geschaald moeten gebeuren, te beginnen in het basisonderwijs. In het voortgezet onderwijs worden de aangeleerde *life skills* en *soft skills* meer en meer toegespitst op vak-*skills*. In een gesprek met ons benadrukte hoogleraar pedagogiek Micha de Winter dat *soft skills* onontbeerlijk en dus eigenlijk *hard skills* zijn. Relatieve inbedding van deze vaardigheden doet emeritus hoogleraar orthopedagogiek en directeur van het NIVOZ Luc Stevens concluderen: 'geen prestatie zonder relatie'. De vaardigheden om dat wat Evelien Tonkens 'relationele autonomie' noemt op te bouwen passen beter bij het eerder genoemde geglobaliseerde netwerkperspectief dan bij het negentiende-eeuwse, nationalistische model.

Op school

Het basisschooltraject Fysieke Integriteit van Rotterdam Vakmanstad, biedt onder de noemer 'Fysieke Integriteit' de eerste fase van een burgerschapsprogramma aan dat ingebed ligt in een ecosociale cirkel die uit vijf elementen bestaat: de sportlijn, de gezondheidslijn, de groenlijn, de technieklijn en de denklijn. Van groep een tot en met acht krijgen 1300 leerlingen op vier basisscholen wekelijks vijf extra vakken: aikido of judo; kook- en smaaklessen, voorlichting en EHBO; tuinieren en biologie; techniek en programmeren; vredeslessen en ecosofie.

Op twee van de vier scholen waar Vakmanstad actief is, krijgen de leerlingen dagelijks een warme lunch. MBO'ers en HBO'ers lopen stage en ondersteunen deze lijnen. Dit programma wordt opgeschaald naar het VMBO in het kader van leertijduitbreiding en loopbaanoriëntatie. In het traject Actief Burgerschap biedt Rotterdam Vakmanstad samen met de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) op het Rotterdamse Vakcollege De Hef vier werkplaatsen aan. In de Media-werkplaats maken leerlingen HefTV. In het daaraan verbonden Vakhuis volgen basisschoolleerlingen van groep zeven en acht naschoolse lessen in techniek, gezondheid en cultuur. In het daaropvolgende traject Duurzaam Vakmanschap volgen in het MBO – ROC Albeda/Zadkine – studenten in de Vakwerf twee jaar lang wekelijks modules waarin ze getraind worden in levensstijl, financieel beheer, ondernemend handelen en duurzaam vakmanschap.

Door leerlingen al samenwerkend aan te spreken op hun interesses en van daaruit hun gebundelde krachten te versterken, wordt zo al doende een burgerschap ontwikkeld dat beter past bij de eenentwintigste eeuw: duurzaam vakmanschap.

Literatuur

- B. Hoskins, C.M.H. Villalba en M. Saisana, *The 2011 Civic Competence Composite Indicator (CCCI-2). Measuring Young People's Civic Competence across Europe based on the IEA International Citizenship and Civic Education study*, European Commission, Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen. EUR 25182 EN - 2012.
- Inspectie voor het Onderwijs, *Toezicht op Burgerschap en Integratie*, Rijswijk 2006.
- M. Foucault, *Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*, Historische Uitgeverij Groningen, Groningen 1989.
- H. Oosterling, *ECO3. Doen denken*, Jap Sam Books, Heijningen 2013.
- H. Oosterling en A. Griffioen (red.), *Wat heet lichamelijk opvoeding. Ecosociale opvoeding op de basisschool*, Jap Sam Books, Heijningen 2012.

Linda Malherbe

De magie van verhalen

Ze is niet van grote woorden, wel van mooie verhalen. Ze geeft onzichtbare groepen uit Rotterdam een plek om hun verhaal te vertellen en brengt ze met elkaar in contact. Ze geniet van de trots van mensen op hun bijdrage aan de stad. Linda Malherbe van Verhalenhuis Belvédère over haar werk op Katendrecht.

Door Martine Velez

Op welke plek zijn we hier?

Dit is Verhalenhuis Belvédère. Wij maken de verhalen van mensen en gemeenschappen in deze stad zichtbaar met behulp van (foto) tentoonstellingen, (luister)voorstellingen, (stads)ontdekkingstochten, inspiratieprogramma's, publicaties, evenementen én eet- en ontmoetprogramma's zoals de Volkskeuken. De vorm is telkens anders, de werkwijze steeds hetzelfde: gastvrij, positief, persoonlijk en inspirerend. Ik zeg altijd: er was een sociaal gat, en wij hadden hiervoor een nieuwe, culturele oplossing.

Waaruit bestaat dat sociale gat?

Veel mensen leven langs elkaar heen en staan bevooroordeeld tegenover elkaar. Katendrecht is van oudsher een migrantenwijk. Het is hier doodnormaal dat verschillende culturen en achtergronden met elkaar leven. Als mensen elkaar wat beter leren kennen door elkaars persoonlijke verhalen te horen, dan ontstaat er meer vertrouwen.

Dat hebben we al doende ontdekt. In 2007 bedacht het Rijk dat Rotterdam Zuid toch wel het 'afvoerputje' van Nederland was. Toen kwam het Pact voor Zuid, een samenwerking van het Rijk, de gemeente Rotterdam en de woningbouwcorporaties. Ik had destijds een communicatie- en evenementenbureau en kreeg de vraag of ik een informatiemarkt wilde organiseren in Ahoy om de mensen op Zuid over de plannen te vertellen. Ik had daar grote vragen bij. Ik verwachtte weinig van zo'n

*Iedereen veert op als hij te horen krijgt dat hij
belangrijk is voor de stad; iedereen is trots op zijn
eigen plek of groep.*

|

markt en bovendien vond en vind ik Rotterdam Zuid geen afvoerputje. Het is natuurlijk van oudsher de arme kant van Rotterdam. De cijfers spreken over werkloosheid, armoede en achterstand, maar als je naar de kracht van mensen kijkt, is Zuid juist rijk. Bovendien heb je ook op de andere Maasoever arme buurten, zoals hier ook rijkere mensen wonen.

Anders dan in Rotterdam Noord zijn er op Zuid wel veel minder openbare ontmoetingsplekken. Het leven speelt zich voor een groot deel achter de gevels af, in de eigen gemeenschappen. Wij wilden de mensen zichtbaar maken via het maken van groepsportretten van Zuiderlingen. Ook wilden we mensen zo bewust maken van hun betekenis voor deze stad.

Dus je hebt niet aan de opdracht van de gemeente voldaan?

Inderdaad niet letterlijk, maar wel aan wat ze wilde bereiken. Voor onze andere werkwijze kregen we veel steun van een ambtenaar, die zich hard maakte voor wat wij voor ogen hadden. Daardoor konden we doorgaan.

Ik stapte voor mijn gevoel af en toe in de schoenen van de burgemeester als we naar groepen toegingen voor een foto en zeiden: wij vinden het belangrijk dat jullie bestaan en doen wat jullie doen. Iedereen veert op als hij dat te horen krijgt; iedereen is trots op zijn eigen plek of groep. In allerlei stadsontwikkelingsprojecten worden veelal dezelfde bewoners-

groepen betrokken. Wij dachten: we gaan juist naar andere plekken en groepen, zoals bijvoorbeeld de Surinaamse zangvogelvereniging of de jongerenmoskee. Er zijn zo veel groepen mensen die met elkaar werken, een hobby delen of wonen. We hebben uiteindelijk 155 portretten gemaakt, maar het is eigenlijk nooit klaar. Achter de ene gevel vind je een hindoestaanse tempel of de postbodes van Zuid, en twee deuren verder kom je in een totaal andere wereld. Door de presentatie van de foto's kwamen die mensen en werelden met elkaar in contact. Een groep zei: wij willen wel eens voor jullie koken, en toen dachten wij: dan nodigen wij anderen uit. Zo ontstond de Volkskeuken, een programma over eten en ontmoeten. Als er een Poolse gastkok kwam, nam die zo'n vijftien Poolse Rotterdammers mee en de rest van de zaal vulde zich door het netwerk. Aan tafel kwamen dan de verhalen. Zo is het heel intuïtief of organisch begonnen. Al snel kregen we meer aanmeldingen dan er mensen binnen konden. Zoveel behoefte was er aan wat we bieden: een soort veilige huiskamer van de stad waar je gemakkelijk binnen loopt, je verhaal kwijt kan en anderen kunt ontmoeten.

Ik vind het belangrijk dat er aandacht is voor de 'ware ik' van mensen. Daar was ik zelf ook altijd naar op zoek. Dus de energie gaat twee kanten uit. Er gaan veel mensen mee doen als je plezier hebt in wat je doet. We zijn met een kern van drie gestart: fotograaf Joop

Reijngoud, Els Desmet, sociaal geograaf en ik. Nu heeft de stichting anderhalve arbeidskracht in dienst, lopen er vier stagiaires, een aantal freelancers en zo'n 130 vrijwilligers. Ik loop af en toe binnen en denk: wat gebeurt er vandaag hier weer allemaal tegelijkertijd? Dat is prachtig. Deze plek is daarbij heel belangrijk. Die geeft continuïteit aan steeds wisselende projecten en is zelf een bron van verhalen. Bovendien stimuleert de sfeer van de plek dat mensen zelf gaan bedenken wat zij hier zelf zouden willen organiseren.

Wat valt er over deze plek te vertellen?

In 1894 begon dit huis als 'café-restaurant Belvédère'. Toen was er hier al een hoop gebeurd. Tot de gemeente Rotterdam het dorp Katendrecht annexeerde, woonden er rijke havenbaronnen in hun buitenhuizen en kastelen. Eind negentiende eeuw werden de havens gegraven en werd Katendrecht een schiereiland. Er kwamen havenarbeiders, zeelieden, 'meisjes' en vooral, Chinezen. Toen er in 1911 een grote zeeliedenstaking uitbrak, werden vijfhonderd Chinezen uit Engeland gehaald om de staking te breken. Die werkten hard en waren goedkoop, dus er werden er steeds meer naar Katendrecht gehaald. Zij openden hun eigen pensions (*boardinghouses*), opiumkits, toko's, wasserijen, speel- en eethuizen. Zo werd Katendrecht het eerste Chinatown van Europa. De Chinese mannen werden verliefd op Nederlandse vrouwen en

Tijdens de oorlog was Katendrecht een soort vrijstaat:
de Duitsers waren bang dat ze hier ziektes zouden
oplopen bij de meisjes en zetten een bord bij de ingang:
voor Duitsers verboden.

23

|

toen begon de vermenging. Alle nieuwe groepen kwamen van overzee. Onlangs kwamen mensen hier het verhaal vertellen van de Kaapverdianen. Die zijn ook ooit met tien zeemannen aangekomen op Katendrecht.

Dus dit is de wieg van het multiculturele Nederland?

Ja, zo kun je het zeggen. Daarom zijn er zoveel verhalen te vertellen. En dit huis draagt de sporen van die sociale geschiedenis. Belvédère werd in de jaren dertig een belangrijk jazzcafé, waar beroemdheden als Kid Dynamite, Teddy Cotton en Boy Edgar optraden. De Afro-Surinaamse muzikanten kwamen, er zaten Joden in de band en in de bediening. Tijdens de oorlog ging dat door. Katendrecht was een soort vrijstaat, omdat de Duitse soldaten hier niet mochten komen. De Duitsers waren bang dat ze hier ziektes zouden oplopen bij de meisjes en zetten een bord bij de ingang van Katendrecht: voor Duitsers verboden. Er waren waarschuwings-systemen voor als ze toch kwamen. Dan draaiden ze hier in Belvédère snel de schilderijen om en kwam Hitler tevoorschijn. De muzikanten speelden opeens Duitse volksliederen.

In de woning hierboven dook kunstenaar Wally Elenbaas met zijn Joodse vrouw onder. De Katendrechtse hielden hun mond en kwamen af en toe eten brengen. Wally en Esther zijn hier hun hele leven gebleven. Hij overleed in 2008. Onlangs hebben we in hun

woning een tentoonstelling over hun leven en werk gemaakt (zie p. 28). Ik heb hem nooit ontmoet, want wij kwamen hier in 2009. Zo ontdekken we steeds allerlei sporen van mensen en hun geschiedenis. Een week na de opening van het Verhalenhuis kwam hier een man binnen met een stok, die vertelde dat er hier in de jaren vijftig worstelwedstrijden hebben plaatsgevonden. Vijf jaar lang stond hier een worstelring in het midden van de zaal. Daarna werd het een bioscoop waar je na afloop kon dansen, en toen is het nog twintig jaar lang een Griekse nachtclub en vijftien jaar een wijkmuseum geweest.

Er zijn ongetwijfeld ook conflicten tussen al die bevolkingsgroepen. Hoe gaan jullie daarmee om?

Wij zoeken de andere, positieve kant op. Wij maken wel contact met groepen met problemen of conflicten, kwetsbare groepen, maar gaan dan op zoek naar hun persoonlijke verhalen. Door te luisteren en mensen te waarderen, komen ze mogelijk een stukje naar elkaar. We richten ons op die onbekendheid met elkaar. Zo organiseerde een groep Bulgaren hier een geboortefeest. Het zat die avond vol met Rotterdamse Bulgaren en verder durfde niemand binnen te komen. Bij hun volgende evenement zeiden we: wij willen graag een samenwerking: we zouden een tafel willen reserveren op jullie feest voor twintig personen die wij uitnodigen. Dat vonden ze eerst heel raar, maar omdat ze ons vertrouwden hebben

ze het geaccepteerd. We nodigden een diversiteit aan mensen uit. Een Ghanese familie, twee Chinese dames, oudere buurtbewoners. Die werden zowaar de VIPS op het feest. Wij brachten alleen het contact op gang: als er bijvoorbeeld een groot varken binnen werd gebracht vroegen wij: hoe doen jullie dat, wat eten jullie bij dit soort gelegenheden? Toen liep het verder vanzelf.

Ook als mensen hier de ruimte huren voor een workshop of vergadering krijgen ze van ons niet zomaar een lunch, maar ook een Rotterdammer oftewel een gastkok met zijn of haar verhaal. Andersom is het voor die kok ook belangrijk in contact te komen met mensen buiten zijn of haar eigen gemeenschap.

Zien jullie effecten van die ontmoetingen?

Ik geef graag een voorbeeld. Er was een Chinese vrouwengroep die elkaar tweemaal in de week in het buurthuis trof. Wij vroegen op een gegeven moment of ze eens hier wilden koken. Inmiddels doen ze dat met regelmaat en daarnaast doen ze in van alles mee en zijn bijvoorbeeld gastvrouw tijdens bijeenkomsten. Dat is bijzonder, want deze generatie spreekt slecht Nederlands, trekt vooral met elkaar op. Toen één van de Chinese vrouwen voor het eerst had gekookt voor een groep van tachtig mensen, kwam iemand haar vragen: heeft u hier misschien ook een restaurant? Ze was zo trots! Dat vind ik mooi.

Deze vrouw moet hier nu waarschijnlijk stoppen omdat ze moet

gaan vegen voor haar uitkering in het kader van de zogenaamde tegenprestatie (zie ook p. 42). Dat is toch doodzonde! Ze werkt hier al vier dagen in de week als vrijwilliger. Wij zijn echter geen erkend werkervaringstraject. Misschien moeten wij ook zoiets optuigen voor onze vrijwilligers, maar we zien zeer op tegen de bureaucratie en de tijd en energie die daarin gaan zitten.

Als je nu vanuit de ervaring van het Verhalenhuis zou omschrijven wat burgerschap is, wat zou je dan zeggen?

Daar ben ik niet zo van, van burgerschap. Ik vind het zo'n verzonnen woord. Wij proberen juist te kijken naar wat er gaande is en dat als kracht te benoemen. Door simpel verbindingen te maken kun je iets meer zichtbaar maken, een meerwaarde geven voor elkaar en de stad. Met de term burgerschap is dit van bovenaf benoemd.

Zorgen jullie er niet voor dat mensen zich als burgers van deze stad erkend voelen?

Hmmm. (aarzelend) Ja, dat is wel waar... Dan fermer: Ik denk wel dat dat één van de belangrijkste dingen is die er gedaan moet worden: luisteren naar mensen, bevestigen, aandacht geven. Dat is het enige wat wij doen. Dat geldt voor zoveel terreinen: de aanleg of verbetering van een wijk, de sociale verbinding in een buurt en in de culturele sector. Wat betreft dat laatste: het Wereldmuseum Rotterdam had ooit bijna zijn Afrikacollectie

verkocht, maar daar is een stokje voor gestoken en nu hebben ze deze weer teruggegeven aan de Rotterdammers middels een tentoonstelling. Heel fijn was dat het museum ons vroeg de Afrikanen in Rotterdam er bij te betrekken. Begin mei zijn we met 150 Afrikanen naar het museum geweest, een plek waar ze eigenlijk nooit komen. Je ziet daar zoveel voorwerpen die ons niets zeggen, maar bij hen allerlei verhalen oproepen. Daar worden we allemaal rijker van. (zie p. 29)

Zou je zeggen dat Belvédère een emanciperend effect heeft?

Alles wat we hier doen is betekenis geven aan mensen. Uiteindelijk is dat emancipatie. Neem bijvoorbeeld Emylia, die we kennen uit de Rotterdams-Bulgaarse gemeenschap. Zij draait al jaren een spreekuur voor Bulgaren. Ze vroeg ons pas: 'kan ik samen met jullie mijn droom gaan waarmaken? Ik wil een catering bedrijfje beginnen.' Of Fenmei Hu, een van oorsprong Chinese Rotterdamse, zegt: 'ik zou graag een museum voor Chinese cultuur in Rotterdam opzetten. Want we moeten ons meer zichtbaar maken.' In dit huis vinden ze de stimulans om te ontdekken waar ze goed in zijn, wat ze willen en dat ook daadwerkelijk te gaan doen. Dat komt omdat het hier heel erg om hun persoonlijke verhaal gaat. Dat raak je snel kwijt in het alledaagse bestaan in de wereld, omdat je druk bezig bent met leven en overleven.

/

Nieuwe & originele
Katendrechtse ontmoeten
elkaar in het programma
'De Verhalen van Onze Straat',
in Verhalenhuis Belvédère.
Foto's: Joop Reijngoud

toiletten
1 trap
omhoog

Neeltje & Che

In de jaren twintig kwam koksmatroos Che Chai aan op Katendrecht. Hij trouwde de Katendrechtse Neeltje Kraaijeveld en zij kregen zes kinderen. Ze mochten niet trouwen, omdat de wet een gemengd huwelijk met buitenlanders verbood. Tenslotte ging het huwelijk toch door, maar verloor Neeltje haar Nederlandse identiteit. Alle kinderen en kleinkinderen werden als Chinees staatsburger geboren, hoewel sommige nog nooit in China zijn geweest. Ook nu nog hebben de leden van de familie Zee twee nationaliteiten.

De foto komt uit het familiealbum van David Zee, de kleinzoon van Opa Che Chai, zoon van 'Chinees Kees', de jongen in het midden van de foto. Veel Katendrechters kennen de familie Zee omdat zij jarenlang een winkel van sinkel hebben gerund aan het Deliplein. Nu hangt dit familieportret in de grote zaal van Verhalenhuis Belvédère.

Foto: Philip McIntyre.

House of Praise Rotterdam van de Redeemed Christian Church of God (Nigeriaanse kerk), Charlois. Een van de vele migrantenkerken op Zuid. Foto: Joop Reijngoud & Linda Malherbe.

Mijn Afrikaanse Oma

Zo'n 85.000 Rotterdammers hebben één of meer etnische wortels in het Afrika ten zuiden van de Sahara. Verhalenhuis Belvédère maakt via groepsportretten en persoonlijke verhalen bij Afrikaanse objecten uit het Wereldmuseum Rotterdam de relaties van Rotterdam met dit Afrika zichtbaar. (zie ook vorige pagina)

Op deze pagina een beeld uit het album van de familie Akinwole uit de expositie 'Mijn Afrikaanse Oma', die Verhalenhuis Belvédère in samenwerking met het Wereldmuseum presenteert t/m 2 oktober 2016.

Bien Hofman

Verheffing van onderop

Stedenbouwkunde is een utopische praktijk. Ook de wijk Pendrecht in Rotterdam Zuid had de opzet andere, betere mensen te maken. Wat is er van die 'verheffing' in en door zulke wijken gekomen? Op bezoek bij Bien Hofman.

Door Alderik Visser

Krap vijfenvieftig jaar geleden ben ik er geboren: Pendrecht, Rotterdam Zuid. In een krap flatje in een sociaaldemocratische modelwijk: een mix van hoog- en laagbouw, met voorzieningen voor jong, oud en alles daar tussenin. Een wijk waarin je alle levensfasen zou kunnen doorlopen zonder ooit weg te hoeven, een wijk ook waarin migranten uit het Brabantse, uit Zeeland en ook elders sociaal zouden kunnen stijgen. Afgaande op m'n ouders, lokale kranten en de radio werd Pendrecht, gebouwd in de jaren vijftig door de socialistische coöperatie 'Onze Woongemeenschap', in de jaren zeventig inderdaad als heel prettig ervaren. De wijk was groen, ruim, kindvriendelijk, met een hoog voorzieningenniveau en via metrohalte Slinge ook goed aangesloten op de rest van de stad. Die loftrompet wordt nog tot ver in de jaren tachtig gestoken, zo blijkt uit een feuilleton uit 1986 over '010': Pendrecht is niet zomaar een utopie, maar een gerealiseerde.

Trots

Ter plaatse dacht en denkt men daar genuanceerder over. Naar verluidt is de wijk al aan het begin van de jaren tachtig gaan 'kantelen'. Door sloop in het nabijgelegen Hoogvliet trokken eerst relatief arme, vaak alleenstaande Rotterdammers naar de modernistische tuinstad. Vlak daarop volgden andere, vaak nog armere groepen migranten, uit Marokko, Turkije, West-Indië, uit Afrika, ja, van overal eigenlijk. Tel daar de vergrijzing van de oud-ingezetenen bij op, het van oudsher grote

aantal voorzieningen voor mensen met verschillende soorten beperkingen en het plaatje is compleet: in plaats van een verheft proletariaat huisvest Pendrecht, net als de haar omringende wijken, vooral het precariaat van Rotjeknor. Maar na een dieptepunt rond 2000 gaat het beter, langzaamaan, met horten en stoten, maar toch: het gaat beter. En daar spelen wijkbewoners zelf een belangrijke rol in.

In een nieuw gebouw in de verre hoek van het centrale *Plein 1953* ontmoet ik Bien Hofman (1951), 'kartrekker' van Stichting Vitaal Pendrecht. "Van oorsprong zijn we een klassieke bewonersvereniging", vertelt ze, "maar de problemen van de wijk en van de mensen zijn zo groot, dat los je niet op met alleen een beetje belangenbehartiging. Daarvoor moet je investeren in mensen, in samenhang. Dus hebben we ons omgevormd tot een stichting en grote fondsen aangeschreven. Daarmee proberen we de wijk van onderop te verbeteren, met projecten voor en door de bewoners. Geld is voor veel mensen wel een probleem, maar niet de oplossing. De verleiding is vaak groot om er spullen voor te kopen waar ze later spijt van hebben. Dus richten we ons op kennis en het delen daarvan. En op trots, op waardigheid."

Weerbaarder

Veel bekendheid heeft de Stichting gekregen door de Pendrecht Universiteit. Circa eens per maand geven mensen die in de wijk wonen of werken daar hoorcollege, net als op de echte universiteit.

*Ook de kinderen praten in onze Kinderraad mee.
Zo leren ze voor hun eigen belangen opkomen.*

|

Hofman: “Ze vertellen wat ze kunnen, doen en meemaken. Over trots en waardigheid gesproken! De ‘studenten’ zijn vooral medebewoners, maar we nodigen ook politici en beleidsmakers uit, zoals mensen van Woonstad Rotterdam, de woningbouwcorporatie die het hier voor het zeggen heeft. En die komen dan ook. Iemand van Woonstad zei laatst: “Zonder dat jullie meepraten, plannen we niks in deze wijk.” Ze zijn hier nu al die oude flats aan het renoveren. Via ons zijn de lijnen tussen bewoners en bezitters heel kort.”

In 2012 won Bien Hofman de Ab Harrewijn Prijs voor haar inzet in Pendrecht. Het juryrapport: “De jury heeft bewondering voor de manier waarop de Pendrecht Universiteit de kracht van wijkbewoners mobiliseert, door hen niet te presenteren als ontvangende partij, maar als brenger.”

Tegenwoordig is Hofman vooral bezig met de schoolgaande jeugd. Voor hen is er sinds 2014 de Kinderfaculteit, een buitenschools programma waarin kinderen en jongeren onder de noemer ‘vakmanschap’ kennismaken met bedrijven en mensen met bijzondere beroepen. In samenwerking met vier basisscholen worden er ook programma's rond sport en cultuur aangeboden. Alles is gratis of bijna gratis, met hulp van heel veel vrijwilligers. Bien Hofman: “Zo verbreden de kinderen hun horizon en leren ze sneller en beter wat hun interesses en talenten zijn. Het komt voort uit wat vroeger de Kindercampus heette, een project van de Gemeente. Maar ja, zoiets is eerst een pilot, dan draait

het een of twee jaar en vervolgens is het geld op en verdwijnen de structuren en de expertise. Zo gaat dat vaak met dingen die *top down* worden georganiseerd. We vonden het belangrijk dat het zou blijven bestaan en hebben het overgenomen. *Bottom up* kun je dingen duurzamer ontwikkelen!” Onder de noemer Zondagscollege wordt er huiswerkbegeleiding georganiseerd voor alle basisschoolkinderen. Samen met de Kinderfaculteit worden zo ongeveer 750 kinderen bereikt, driekwart van het totaal in de wijk. Het effect van al die inspanningen, zo laat flankerend onderzoek door de Universiteit van Amsterdam zien, is niet alleen dat zij (iets) beter presteren op school, maar vooral dat ze sociaal weerbaarder, meer redzaam worden.

Gentrification

Veel van dit soort ‘brede schoolactiviteiten’ zijn er ook op andere plekken, in Rotterdam en elders. Het bijzondere van Pendrecht is dat vrijwel alles vanuit bewoners, samen met de vier scholen wordt georganiseerd. Vitaal Pendrecht wordt bestuurd door tien mensen uit de wijk, allemaal met verschillende achtergronden. Met op de achtergrond de steun van een Raad van Advies zetten ze samen met de basisscholen en andere organisaties de toon voor de uitvoering van de pedagogische wijkvisie. Bien Hofman: “Wij zijn klein en zitten hier, in het centrum van de wijk. We weten wat er leeft en wat er nodig is. Binnen de organisatie proberen we met elkaar tot overeenstemming te

komen over wat we moeten doen om het leefklimaat te verbeteren. Ook de kinderen praten daar in onze Kinderraad over mee. Zo leren ze voor hun eigen belangen opkomen, vergaderen, afwegen, water bij de wijn doen. We hebben een paar mensen in dienst. Die moeten af en toe aan professionalisering doen, en dat is okay. Maar de regel is: dat kan alleen als ook de vrijwilligers mee mogen doen. Hier is het idee echt, en heel fundamenteel: we moeten het samen doen, en van en met elkaar leren. Vluchtelingen? Er is ruimte aan de rand van de wijk, dat kan er ook nog wel bij. Die mensen moeten toch ergens heen? Ik weet zeker dat ze hier heel snel hun plek zullen vinden, gewoon opgenomen worden in het geheel. Zo zie ik het persoonlijk”.

Zoals in veel wijken en steden stuurt de Gemeente op een gevarieerder aanbod van woningen – met behoud, overigens, van de karakteristieke blokpatronen. Vooralsnog lukt die gewenste *gentrification* maar matig: delen van oude flats zijn gesloopt en nieuwe, ook duurder huizen zijn er voor in de plaats gekomen. Desondanks steeg het gemiddelde inkomen in de wijk (tot 2013) niet of nauwelijks en blijft het percentage mensen met een laag inkomen onverminderd hoog (46 procent). Wel voelen mensen zich prettiger in de wijk, meer verbonden met elkaar. Tegelijk verandert de veiligheidsbeleving niet: met name inbraken blijven de wijk en haar bewoners plagen. Hofman: “Er is en blijft hier een concentratie van mensen met een opeenstapeling van pro-

*Hier is het idee echt,
en heel fundamenteel:
we moeten het samen
doen, en van en met
elkaar leren.*

/

blemen. Die los je niet zomaar op, ook niet met sloop en nieuwbouw – je kunt die mensen toch niet gewoon maar wegdenken? Hoe dan ook: hier in de wijk kunnen we tenminste zeggen dat we er samen iets van proberen te maken.”

Samen

Na het gesprek met Bien wandel ik op goed geluk naar de nabijgelegen rooms-katholieke kerk, waarin ik zelf ooit gedoopt ben. De priester die ik had willen spreken blijkt net de deur uit, maar gelukkig tref ik een vrijwilligster. Sinds de jaren zeventig woont ze hier al. Sindsdien is alles veranderd: de wijk, de winkels, de parochie. Samen bekijken we twee enorme foto's van kerkgangers: een groep Irakese katholieken en een bont gezelschap voornamelijk uit Ghana en Nigeria. “Tien, twintig jaar geleden heb ik er wel over gedacht om weg te trekken. In die tijd ging het hier echt niet goed.

Maar ja, ‘t is toch je wijk, je vertrouwde omgeving. Dus zijn we gebleven, en een paar jaar geleden doorgeschoven naar een ouderenvoning – inderdaad, precies zoals dat ooit bedoeld was. Natuurlijk is er wel eens rottigheid, en het is ook niet altijd makkelijk met al die verschillende mensen en gewoonten. Maar we zullen het hier toch echt samen moeten doen, en voor mij betekent dat ook: actief samen dingen doen.”

Samen. Op een zonnig terras – Hollandse hits, gemengd publiek – denk ik na over dat woord van de middag. Zou het toch het effect van het stedenbouwkundige ontwerp zijn? Iets van een Rotterdamse mentaliteit? Toeval? In ieder geval lijkt de oude verhefingsidee hier op de een of de ander manier nog present. Maar waar die door havenbaronnen en socialisten in Roffa vaak heel patriarchaal, heel bevoogdend is ingevuld, lijkt dat hier, maar ook

elders in de stad nu veel meer coöperatief, collectief vorm te krijgen. Misschien komt het omdat ik er geboren ben, maar ik vind dat mooi, echt mooi.

/

Bronnen

Gemeente Rotterdam,
Wijkprofiel Rotterdam,
Bestuurscommissiegebied
Charlois, wijkprofiel Pendrecht
2016.

Gemeente Rotterdam,
Bestemmingsplan Pendrecht,
september 2010.

B. Paulle, C. Huisman, T. Fiorito,
Kinderfaculteit Pendrecht. Een
evaluatie van de pilotfase en een
blik op de toekomst, Universiteit
van Amsterdam 2015.

Rapport kinderfaculteit Pendrecht,
2015 op www.deverrebergen.nl

Pendrecht – een belofte
waargemaakt. Feuilleton Stad
Rotterdam, 21 juni 1986

www.stichting-vitaalpendrecht.nl

Nasra Djorai

*“Om vertrouwen te winnen,
moet je het eerst geven”*

Stimulans van huis uit, een betere beheersing van de taal dan andere Nederlanders en een diploma: dat zijn volgens Nasra Djorai voorwaarden om hogerop te komen. Zij is een van de Yueppen op Zuid. Zelf is ze ver gekomen, maar nu stoot ze haar hoofd toch tegen een glazen plafond. Een portret.

Door Maartje den Breejen

Vijf jaar geleden werd Nasra Djorai geportretteerd in een boek van Els Desmet, Annemarie Sour en Marleen de Jong over ambitieuze jonge allochtone vrouwen op Rotterdam Zuid. *Young Urban Ethnic Professionals* (Yuep) worden ze genoemd, vrouwen die de voorhoede van een nieuwe midden-klasse vormen en die steden maar wat graag aan zich willen binden, omdat ze voor sociale cohesie en economische groei zorgen.

In het boek werd de Yueppen gevraagd naar de drijfveren in hun leven en hun visie op Rotterdam Zuid. Djorai was destijds 35 jaar oud, moeder van drie kinderen en wijkcoördinator in Oud-Charlois. Ze was net verhuisd van Bloemhof naar een eensgezinskoopwoning in Vreewijk. Inmiddels is ze gebiedsnetwerker in Tarwewijk, dat al decennia de naam heeft een probleemwijk te zijn. Ze denkt er niet aan uit Rotterdam Zuid weg te gaan. Ze hoort hier.

Nummer 14010

Het gesprek vindt plaats in het wijkcentrum van Tarwewijk, waar Djorai minimaal een keer per week luncht met de vrijwilligers uit de wijk, ruim vijftig in totaal. In datzelfde centrum worden taallessen gegeven, vinden kinderactiviteiten plaats en kunnen welzijnswerkers worden geconsulteerd.

Djorai promoveerde in vijf jaar naar een iets hogere positie, maar ze staat nu weer op een punt dat ze op “intellectueel niveau nieuwe prikkels nodig heeft.” “Mijn functie is uitgehold. Wat ik nu doe, doe ik met twee vingers in de neus en één

oog dicht. Mijn werkzaamheden bestaan uit de aanpak van overlast, investeren in woningen en woonmilieu en beheer buitenruimte. Vroeger had ik een eigen budget, maar dat is weg bezuinigd.”

“Ik werk nu volgens een methodiek, waarbij alles in een theoretisch kader moet worden vastgelegd. In vijf jaar tijd is het welzijn veel verder weg van de mensen georganiseerd. In het systeem ben ik niet Nasra die met je komt praten, maar nummer 14010. Maar om vertrouwen te winnen, moet je het eerst geven en dat kan niet als je een nummer bent. Dus ik trek me niet veel aan van de nieuwe methodiek. Ik ga bij de mensen op bezoek en ze kunnen persoonlijk bij mij terecht. Ik weet dat dat het beste werkt. Zuid is voor zestig procent een zwarte wijk. Ik ben geboren in Suriname, maar vanaf mijn zesde jaar opgegroeid in Zuid. Ik ben vrouw en zwart. Dat vinden mensen toch fijner dan een hoog opgeleide blanke meneer, die hen komt vertellen wat ze moeten doen.”

“Ik ga naast de mensen staan. Ik zeg wat ik doe en ik doe wat ik zeg. Ik wijs ook meer dan genoeg plannen af, omdat ik er geen heil in zie. Laatst nog heb ik een negatief advies gegeven op een plan van een Antilliaanse vrouwenclub. Het plan zat gewoon niet goed in elkaar. Dat begrijpen die vrouwen, omdat ze weten dat ik het goed meen. En ik kijk ook met hen hoe ze hun plannen wel kunnen realiseren.”

Erkenning

Djorai is toe aan een nieuwe functie, zoals bijvoorbeeld die van gebiedsmanager. Of ze zou

aanspraak willen maken op de titel van beleidsadviseur, maar toen ze werd gevraagd te solliciteren op die functie, werd ze niet aangenomen. “Waarschijnlijk toch omdat ik mijn studie psychologie niet heb afgemaakt en geen papiertje heb. En omdat je met mij het risico loopt dat ik dingen toch anders doe dan anderen.” Ondertussen weten de mensen met wie ze werkt, wat ze aan haar hebben en wat haar kwaliteiten zijn. Als haar wordt gevraagd een advies te schrijven ligt dat er binnen een week. Meer erkenning zou Djorai goed doen. Maar zolang dat er niet komt in de vorm van geld of inschaling of een bepaalde titel, neemt ze zelf initiatieven. Dan maar zonder officiële erkenning.

Zo is ze als vrijwilliger betrokken geraakt bij het nieuwste project van Archell Thompson: *Catwalk* (zie p. 70). Thompson is storyteller en gaf een groep Antilliaanse vrouwen lessen in het vertellen van hun persoonlijke verhaal. Vervolgens deelden de vrouwen hun (vaak heftige) ervaringen met ongewenste zwangerschappen, gevangenschap en schulden vanaf een catwalk in een intieme huis-kamersetting. Een voor publiek en de vrouwen bevrijdend project, de vele taboes van de Antilliaanse zwijgcultuur doorbrekend.

Djorai: “Toen ik Archell voor het eerst zag, dacht ik: Daar heb je weer zo’n Antiliaan die over de rug van zijn eigen gemeenschap geld wil verdienen. Maar ik merkte al snel dat zijn bedoelingen oprecht waren. Dat zie je ook wel aan zijn educatieve theatervoorstelling *De Naakte Antiliaan*, waarin hij zichzelf blootgeeft. Ik had geen

persoonlijk belang bij het slagen van *Catwalk*. Ik sta niet op zijn loonlijst. Maar ik geloofde in de kracht ervan. Hij vertelde mij wat zijn idee was en is met de creatieve uitvoering begonnen. Het was voor mij de uitdaging om zijn werkwijze te laten passen binnen de theoretische kaders van de beleidsmakers.”

En nu werkt Djorai met Thompson aan een idee dat verkleining van de kloof tussen bepaalde doelgroepen en de hulpverlening als doel heeft. Ze wil er nog niet veel over loslaten, maar wel laten zien waar de problemen in de achterstandswijken liggen.

Windhapper

Djorai laat haar aantekeningen zien. Ze heeft de behoeftenpiramide van Maslow getekend. Onderaan de piramide staan de fysiologische behoeften als ademen, eten, drinken, seks, slaap en ontspanning. Daarboven komt de behoefte aan veiligheid en zekerheid. Denk aan orde, stabiliteit, bescherming en gezondheid. Dan komt de behoefte aan sociaal contact in de vorm van liefde, vriendschap, een groep, familie. Behoeftes aan erkenning en waardering komt daarna. En bovenaan de piramide staat de behoefte aan zelfontplooiing door middel van studie, creativiteit, ethiek en zelfbewustzijn.

In de tweede laag gaat het vaak al mis, denkt Djorai. “Huisvesting en werk zijn vanuit de centrale overheid zo ingewikkeld gemaakt, dat men in de marge zijn toevlucht neemt tot criminaliteit. Hier in de wijk ken ik bijvoorbeeld een man, die jaren bij zijn vriendin heeft ingewoond. Hij stond bij haar ingeschreven. Ze gingen uit elkaar. Toen werd hij windhapper, iemand die nergens staat geregistreerd. Hij kan geen woning krijgen, omdat hij geen inkomen heeft. En daardoor kan hij zich weer nergens inschrijven. Hij klopt weer aan bij zijn ex-vriendin met de vraag of hij zich toch weer bij haar mag inschrijven, maar dan moet hij ook weer zorgtoeslag betalen, omdat hij op papier samenwoont. Dat kan hij niet betalen, dus zoekt hij op den duur zijn heil in illegale activiteiten. Het is een vicieuze cirkel.”

Doodzonde

Djorai ziet ook dat de ontwikkeling van vooral allochtonen spaak loopt in de adolescentie fase. “In de tienerjaren hebben kinderen positieve stimulans nodig. Die krijgen allochtone kinderen over het algemeen onvoldoende. Dat heeft tot gevolg dat ze rond hun adolescentie periode – waarin het ego wordt gevormd – niet kunnen aarden.”

“Om ergens te komen moet je

twee dingen weten: waar sta ik? En waar wil ik naar toe? De meeste allochtonen weten niet waar ze heen gaan, omdat ze hun eigen kwaliteiten niet kennen. Dat ligt aan het onderwijs, aan de ouders en aan gebrek aan communicatie.”

Djorai geeft een voorbeeld. “Junelisa Asporaat, de zus van de bekende cabaretier, heeft een productiebedrijf, waarbij ze werkt met moeilijk opvoedbare jongeren en andere kwetsbare groepen in onze samenleving. Ze organiseert lessen in modelleren, dans, zang, catwalk-lopen en acteren voor kinderen, tieners en jong volwassenen. Die vervolgens een platform krijgen in o.a. fashion weekends en theatervoorstellingen. Ik ben eens gaan kijken bij de lessen. De jongens en meisjes moesten een monoloog over hun leven opvoeren. Eén jongen hanteerde prachtig taalgebruik. Ik schatte zijn niveau op minimaal havo in. Wat bleek nou: die jongen zat op een praktijkschool, het laagste van het laagste. Hij deed in zijn vrije tijd de modeacademie, maar niemand gaf hem een stage. De redenering was: hij bakt er op school niets van, dan bakt hij er hier ook niets van. Maar die jongen hoort domweg niet thuis op de praktijkschool. Waarom wordt het een rotjoch? Omdat hij zich kapot verveelt. Ik vroeg hem wat hij wilde worden. ‘Lasser’,

/

“De meeste allochtonen kennen hun eigen kwaliteiten niet. Dat ligt aan het onderwijs, aan de ouders en aan gebrek aan communicatie.”

/

antwoordde hij. ‘Omdat de juffrouw zegt dat ik niet veel meer kan.’ Doodzonde is dat.”

Verbindingen maken, dat is een sleutelwoord van Djorai. Ze wil graag een verbinding maken tussen beleidsmakers en behoeften uit de wijk. “Daar heb ik Archell voor nodig”, zegt ze. “Hij heeft weer andere inzichten.” Het duo gaat zich vooral op allochtone vrouwen concentreren. “Bij hen liggen de kansen. Zij willen en kunnen vaak meer. Je ziet hier in de wijk bijvoorbeeld vrouwen die van alles en nog wat niet van hun man mogen en dan moederkamerprojecten beginnen. Ze komen bij elkaar in de huiskamer en praten over de manier waarop ze hun kinderen het beste kunnen opvoeden. Radicalisering van Marokkaanse jongeren is bijvoorbeeld een item. Vrouwen praten met elkaar over de manier waarop ze tekenen kunnen signaleren.”

Slimme verbindingen

Als Djorai het over haar werk heeft of over emancipatie van burgers, heeft ze het stevast over het maken van *slimme* verbindingen. “Elke wijk barst van de kwaliteiten”, is haar mening. “Maar je moet die wel bij elkaar brengen, anders blijft iedereen doorploeteren op zijn eigen eilandje. Mensen hebben erkenning nodig. Ze zijn vaak bang dat anderen er met hun ideeën vandoor gaan en leggen om die reden geen contacten. Je moet ze dus duidelijk maken hoe lonend samenwerking kan zijn.”

Ze heeft opnieuw voorbeelden paraat. “Hier in de buurt had een school een nieuw plein nodig. Vijf

jaar was de leiding daar al mee bezig. Tegelijk zocht een sportorganisatie een plaats om een sportplein aan te leggen. Ik heb de school en de sportorganisatie samengebracht en die zijn bij een win-win-situatie uitgekomen.”

“Ander voorbeeld: in de wijk Charlois bevindt zich oudercomplex *De Nieuwe Nachtegaal*, dat heel graag een supermarkt in de buurt wilde. Er waren gesprekken gevoerd met Albert Heijn, maar die keten zag er geen brood in. Toen herinnerde ik me een MCD-supermarkt aan de rand van het gebied, waar net een nieuwe manager was aangetreden. Die heb ik in contact gebracht met het oudercomplex en nu is er een MCD lokaal, waar de ouderen heel makkelijk hun bestellingen kunnen afhalen en hun boodschappen kunnen doen. Daar hebben beide partijen profijt van. Mijn conclusie is: meer doen met minder gaat niet lukken, maar als je slimme verbindingen maakt, kom je een heel eind.”

Samengevat luidt de visie van Djorai: huisvesting en werk moeten minder ingewikkeld. Jonge bewoners hebben meer positieve stimulans nodig. Samenwerking in de achterstandswijken moet worden gestimuleerd. En je bereikt mensen door naast ze te gaan staan en ze in hen te verdiepen, door vanuit mensen en niet vanuit systemen te denken.

Twee armen

Hoewel ze het idee heeft dat ze met haar hoofd tegen een glazen plafond stoot, is Djorai verder gekomen dan menig ander migrant. En dat komt, zegt ze, omdat ze

kansen heeft gezien en die heeft gegrepen. “Maar succes moet je ook gegund worden. Mensen hebben mij zelden als bedreiging ervaren.” Bovendien werd ik thuis gestimuleerd. Toen ik in vijfde klas van de lagere school zat, had ik alle stof al geleerd. Mijn meester heeft toen gezorgd dat ik extra lessen kreeg, wiskunde ook. Ik haalde de allerhoogste score voor de cito-toets. Maar toen puntje bij paaltje kwam, kreeg ik toch het advies om naar de mavo te gaan. Maar mijn vader zei: “Een diploma is je eerste man.” Daarom ben ik niet naar de mavo bij ons om de hoek gegaan, maar naar een school met mavo, havo en vwo verderop. We waren een arm gezin, dus ik moest vier tramhaltes lopen. Uiteindelijk heb ik het Vwo gedaan. Ouders moeten goed naar de kwaliteiten van hun kinderen kijken en ze noch te hoog, noch te laag inschatten. Mijn eerste dochter zit op de mavo en mijn tweede gaat naar het gymnasium.”

Wat Djorai ook van belang acht voor een goede carrière is het leren van de taal. Als je in Nederland wilt overleven is het belangrijk dat je de taal beheerst, zelfs nog beter dan de Nederlander zelf. Een diploma was ook erg handig geweest. Want zoals mijn vader altijd zei: ‘Je hebt hier een papiertje nodig om een papiertje te mogen rapen.’ Ik heb het op karakter gedaan. Je moet roeien met de riemen die je hebt. Je kunt wel zeggen: ik had graag vier armen gehad, maar je kunt beter eerst bedenken wat je met die twee armen allemaal kan.”

/

Fokje Wierdsma

Schoonheid in de chaos

De wijk Bloemhof is een vooroorlogse wijk in het Rotterdamse stadsdeel Feijenoord. Het is een van de armste buurten op Zuid, met zeventig procent bewoners van buitenlandse afkomst. Dominee Fokje Wierdsma keert zich tegen het steeds weer benadrukken van achterstand. Ze kijkt liever naar de mooie kant van de mensen.

Door Erica Meijers

- Op je stoel, dan kunnen we voor je zingen!
- Ik ga wel gewoon staan, ik ben toch veel te zwaar voor die stoel.
- Kom op, wij helpen je. Hier, ik geef je een hand.

Na wat angstig gesputter krijgt Fokje Wierdsma de 51-jarige vrouw zo ver dat ze op haar stoel klimt. Het hele gezelschap van zo'n vijftientig vrouwen van verschillende leeftijden en culturele achtergronden zingt 'Lang zal ze leven'. Glimlachend gaat de jarige daarna weer zitten.

In dit moment schuilt misschien wel de kern van het werk van het oude wijkenpastoraat: heel dicht bij de alledaagse werkelijkheid van de mensen in de buurt blijven, hen op vriendelijke wijze overtuigen dat ze hun eigen grens ietsjes kunnen verleggen, of dit laten gebeuren door het organiseren van ontmoeting tussen mensen, en daarmee hun menselijke waardigheid bevestigen en versterken. In theologische termen zou je kunnen zeggen: hen doen opstaan.

Moed

Fokje Wierdsma werkt zo'n twintig jaar als buurtpastor namens de protestantse kerk in de buurt Bloemhof op Rotterdam Zuid, waar ze met haar rooms-katholieke collega Hein Steneker en in

nauwe samenwerking met islamitische en hindoestaanse buurtbewoners allerlei activiteiten opzet. Daarnaast is ze supervisor en coach bij het Trainingscentrum Kor Schippers. "Het gaat mij erom mensen die uitgesloten en onzichtbaar in onze samenleving leven nieuwe moed te geven", vertelt ze, terwijl we na de bijeenkomst met de vrouwen door de buurt lopen. "Als je deze buurt met de ogen van beleidsmakers bekijkt, zou je het een achterstandswijk noemen. Het is het gebied in Rotterdam waar het grootste aantal mensen van een uitkering leeft. In sommige families is al de derde generatie op rij werkloos. Deze mensen staan erg ver af van de arbeidsmarkt. Ze kampen met typische armoedeziektes, zoals overgewicht en psychische klachten, vertelden een huisarts en verpleegkundige uit de buurt onlangs in dagblad *Trouw* (13.4.2016). Ze voelen zich nauwelijks deel van de rest van de samenleving.

Kijk, dit gebouw hier links staat leeg. Er zat een buurthuis in dat is wegbezuinigd. Verderop is er nog zo'n gesloten buurthuis. Dat zorgt ervoor dat mensen zich door de overheid in de steek gelaten voelen. In Wijkpastoraat Bloemhof benaderen we de mensen niet vanuit dat beeld van achterstand,

want dat benadrukt opnieuw dat ze er niet bij horen, niet mee kunnen komen. Wij proberen hen te ondersteunen in hun menswaardigheid, in wat ze kunnen bijdragen om hier een beter leven voor henzelf en met elkaar op te bouwen."

Talenten

In de kring van vrouwen waarbij ik ben aangeschoven worden elke week ervaringen uitgewisseld over het leven in de buurt. Ze treffen elkaar onder de noemer 'Gezonde vrouwen 010'. Alles wat te maken heeft met hun lichamelijke of geestelijke gezondheid kan ter sprake komen. Deze keer worden er plannen gemaakt om samen te gaan picknicken in de volkstuin van de familie van een van de vrouwen. Het is de bedoeling om de vier kilometer er naar toe te lopen en later weer terug. Bewegen en afvallen is een van de thema's van de groep. De vrouwen willen graag werken aan hun gezondheid en aan die van hun kinderen. Omdat niet alle vrouwen even goed Nederlands praten, vraagt Fokje Wierdsma of het misschien een goed idee is de nieuwe schijf van vijf, die op de agenda staat, in groepjes te bespreken, zodat er bijvoorbeeld ook een Turkse groep kan zijn. De vrouwen wijzen het af: nee hoor,

/

het is beter als we door elkaar gaan zitten en elkaar helpen met de taal, vinden ze. Dan leer je elkaar kennen en leer je ook weer beter Nederlands.

Deze vrouwenkring is een van de vele activiteiten die het buurt-pastoraat organiseert. In de vele jaren dat de pastores in de buurt zijn, is veel vertrouwen opgebouwd. Hun werk is ontstaan in de slipstream van de naoorlogse secularisatie, toen de kerken allereerst uit de arme stadswijken verdwenen. Het was en is een vorm van zending in eigen land, maar dan wel met een specifieke invulling van het begrip zending. Hier gaat het niet om het winnen van zieltjes of het werven van nieuwe kerkleden, maar om "het ondersteunen van mensen die in de maatschappij buitengesloten zijn geraakt", aldus de doelstelling van het wijkpastoraat Bloemhof. Die steun wordt geboden in het leven van alledag, zodat zij zich "erkend voelen als waardevolle mensen, die gaandeweg hun talenten kunnen ontplooiën en uitgroeien tot inspirerende mensen die anderen tot heil zijn". Het geven van tijd, aandacht en betrouwbaarheid is hierbij de sleutel.

Betere buurt

Het wijkpastoraat krijgt vorm in individuele gesprekken, door samen te eten, speelplekken te maken voor de kinderen, hulp te bieden bij het invullen van formulieren, enzovoort. Wie langs komt, wordt erbij betrokken. Na afloop van de bijeenkomst met de vrouwen wordt ook ik ingeschakeld om te helpen met het invullen van

formulieren waarin de gezondheid van vrouwen in de buurt in kaart wordt gebracht. Fokje Wierdsma doet wat haar handen vinden om te doen in de wijk. Omdat ze contacten heeft met mensen die moeilijk bereikbaar zijn voor de overheidsinstanties en omdat ze op plekken komt waartoe de overheid geen toegang heeft, wordt ze regelmatig door organisaties benaderd met verzoeken. Daar gaat ze alleen op in als de mensen in de buurt er baat bij hebben. Betrouwbare informatie over gezond eten en bewegen vindt ze zinvol, omdat blijkt dat juist mensen in deze buurten in hun verlangen om gezond te leven, gemakkelijk gepaaid kunnen worden door misleidende reclames. Ook ik wordt gevraagd als ik binnenkom: wat hebben de mensen hier aan jouw bezoek? In alles wat Wierdsma doet, staat die vraag steeds centraal: wordt de buurt, worden de mensen in de buurt er beter van?

Af en toe betekent dit dat ze in de buurt een publieke rol op zich neemt, zoals in november na de aanslagen in Parijs. Op het Vredesplein voor de Essalam moskee sprak Wierdsma tijdens de manifestatie *Rotterdam coëxist in Peace – Eenheid overwint terrorisme*. Zo'n zeshonderd mensen herdachten samen de slachtoffers van de aanslagen in Parijs. Ze werden toegesproken door onder andere de Rotterdamse burgemeester Aboutaleb, minister Van der Steur van Justitie en een imam, een humanist, een rabbijn en een dominee – Fokje Wierdsma. Ze sprak van "schoonheid in de chaos, omdat

we elkaar steunen en bedenken hoe het anders kan. Schoonheid is wanneer de ene mens op de andere toegaat en het beste in zichzelf naar boven haalt. Schoonheid is wanneer je echt naar elkaar luistert, een ander troost, of een bos bloemen geeft als het tegenzit. Er is hier spanning in de buurt, net zoals in de *banlieus* in Frankrijk en de oude stadsdelen in België. Daarom moeten we iedere dag, iedere minuut schoonheid creëren."

Sterke vrouw

We lopen naar de 'tweede kans' winkel *Brillante* aan de Sint Andriesstraat, dat – op initiatief van het wijkpastoraat – sinds vier maanden open is. Aamina heeft hier de leiding in handen en laat ons de fris gewitte winkel zien, waar in kledingrekken zowel tweedehandskleding als partijen nieuwe kleding hangen. Op de toonbank rekjes sieraden en in de vensterbank speelgoed. De meeste vrouwen die in de winkel staan en helpen bij het sorteren en opknappen van de kleding doen dat in het kader van de verordening van de Rotterdamse gemeente om een tegenprestatie te leveren voor hun uitkering, die sinds januari 2015 in werking is. In principe gaat het om twintig uur per week in de vorm van vrijwilligerswerk, mantelzorg of een training om de kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Aamina heeft voor zij naar Nederland kwam ervaring opgedaan in een winkel van haar familie. Ook deed ze een opleiding administratie, maar toen het bedrijf waar ze werkte failliet

ging, kwam ze niet meer aan de slag. Hier krijgt ze de kans werkervaring op te doen. Het is een flinke klus om leiding te geven aan de groep van twintig vrouwen. De meesten hebben geen of nauwelijks opleiding en werkervaring. Sommigen kampen met taalproblemen. Iedereen is vanuit haar eigen cultuur aan verschillende omgangsvormen gewend, sommige vrouwen zijn ziek en vaak kampen ze met een moeilijke situatie thuis, zoals schulden, een zieke man voor wie ze moeten zorgen, een onverwachte zwangerschap en kinderen die veel aandacht vragen omdat ze opgroeien in een buurt waar ze weinig toekomst zien. "Af en toe was ik wel de wanhoop nabij", vertelt Aamina, "maar ik ben een sterke vrouw, dus ik geef niet zo snel op. Het is moeilijk voor de vrouwen om te wennen aan het werk in de winkel. Ze hebben een zwaar bestaan: de moeilijkheden maken je ook moreel kapot. Maar ik zie echt vooruitgang. De vrouwen ontdekken waar ze goed in zijn, sommigen krijgen nu een training in hoe ze met de kassa om kunnen gaan. Ze leren elkaar beter kennen en daardoor gaat ook de samenwerking langzaam beter. Je ziet dat ze meer zelfvertrouwen krijgen."

Fokje Wierdsma vertelt dat het nieuws over de verplichte tegen-

prestatie behoorlijk hard aankwam in de wijk: "In het begin waren veel mensen in paniek en verzetten zich. Ik had zelf ook grote bedenkingen, maar toen duidelijk werd dat het niet tegen te houden was, hebben we besloten zelf een aantal trainingstrajecten op te zetten. Er lopen er nu drie, waar veertig mensen aan mee doen. Deze winkel is er één van. De ervaring is dat het veel mensen toch goed doet om in beweging te komen, mits er rekening wordt gehouden met hun specifieke omstandigheden. Ze worden opgewekter, verliezen gewicht en voor sommigen opent zich ook werkelijk de mogelijkheid van een baan."

In de ruimte achter de winkel is Seray bezig met het uitzoeken van kleding. Ze bekijkt me en trekt dan een stijlvolle witte blouse uit het rek. "Is dit iets voor jou?" Ze heeft er zichtbaar plezier iets uit te zoeken dat bij me past. "Ik ben altijd bezig dingen te bedenken om de winkel mooier te maken. Een nieuw rek, of een mooie versiering. En ik probeer mensen te helpen bij het uitzoeken van spullen. Dit is echt helemaal mijn werk." Seray is opgeknapt nu ze regelmatig de deur uit komt. Ze heeft de nodige gezondheidsproblemen, maar het werk in de winkel doet haar goed: ze heeft ont-

dekt dat ze er goed in is. Er is nu zelfs een kans dat ze betaald werk krijgt bij een bakkerij. "Maar dan kom ik op zaterdag nog hier helpen hoor!".

\

De namen van de buurtbewoners zijn gefingeerd om hun privacy te respecteren. Alle deelnemers zijn bekend bij het wijkpastoraat.

Voor meer info zie:

www.wijkpastoraatbloemhof.nl

www.facebook.com/

BrillanteBloemhof?pnref=story

Jeanne van Heeswijk

Het heft in eigen handen

Beeldend kunstenaar Jeanne van Heeswijk is zelden in een atelier, galerie of museumzaal te vinden. Haar werkplek is de stad zelf, waar mensen verbindingen met elkaar aangaan. Wat haar betreft ben je pas burger als je zelf vorm kunt geven aan de plek waar je woont en werkt.

Door Renée Verberne

Jeanne van Heeswijk legt talen-bloot, om die vervolgens met elkaar te verbinden. Zo stimuleert ze lokaal ondernemerschap, lokale zelforganisatie en talentontwikkeling. Ze staat bekend als één van de koplopers in de sociaal-georiënteerde kunst en is inmiddels wereldwijd actief. Haar rol wisselt steeds. De ene keer is ze organisator, dan weer gastvrouw of beleidsmaker; ook treedt ze op als uitgever, producent en onderzoeker. Maar altijd is ze kunstenaar. Wie op zoek gaat naar initiatieven van burgers in Rotterdam-Zuid, kan niet om van Heeswijk heen.

Creatieve stad

Het begon in 1998 met de oprichting van *Freehouse*, een stichting die de collectieve ontwikkeling van de publieke ruimte tot doel heeft en onder andere de verbinding tussen cultuur en economie onderzoekt. De naam is ontleend aan een Middeleeuws concept. Een *freehouse* of *Freihaus* was in de Middeleeuwen een plek binnen de muren van een stad waar buitenstaanders, die uitgesloten waren van de interne sociale en politieke structuren, toch een eigen ruimte kregen, omdat ze een belangwekkende bijdrage leverden aan de stad. Zo wil ook *Freehouse* ruimte bieden aan

de talenten en bijdragen van lokale bewoners, in wijken waar deze ruimte niet of nauwelijks bestaat.

Jeanne van Heeswijk: “Voor de oprichting van *Freehouse* werden we geïnspireerd door de ideeën van stadssocioloog Jane Jacobs (1916-2006), die met name bekend werd vanwege haar pleidooi voor gemengde buurten en haar acties tegen de aanleg van snelwegen door woonbuurten. Interessant is haar idee van de eerste creatieve *feedback loop*, zoals ze het moment noemt waarop studenten overgaan van verkoop van geïmporteerde producten, naar handel in zelfgeproduceerde goederen uit de eigen stad. Dit idee van een intern-cyclische, lokale en creatieve stadseconomie werd het oogmerk voor onze projecten. Met een team van lokale en internationale experts werkten we de uitkomsten van de discussie over de gewenste inclusieve transformatie van de stad uit tot modellen, bijvoorbeeld op het terrein van voedsel, kleding of van services. We probeerden daarmee dit soort transformatieve ontwikkelingen te herkennen, om de eerste creatieve *feedback loop* van een stad als Rotterdam te versterken en sociale duurzaamheid te geven.”

Bolero's

Sinds 2008 is *Freehouse* actief in de Afrikaanderwijk op Rotterdam Zuid, een van de eerste wijken in Nederland waarvan de meerderheid van de bewoners allochtoon is. De stichting stimuleert de uitwisseling tussen lokale ondernemers, bewoners en (creatieve) experts om economische zelfstandigheid, cultuurproductie en het sociale bewustzijn te verhogen. Op die manier wil ze de kwaliteit die in de buurt aanwezig is, zichtbaar maken.

Een van de manieren om dit te bereiken is het koppelen van kunstenaars en ontwerpers aan lokale producenten. Een van hen is ontwerper Cindy van den Bremen. In het project *Suit it Yourself* maakte zij samen met buurtbewoners producten van materiaal van de Afrikaandermarkt, die daar vervolgens ook weer werden verkocht. Van den Bremen: “Het moest heel makkelijk te maken zijn; het werden bolero's gemaakt van sjaals. Je klapt de sjaal dubbel, naait er mouwtjes in en rijgt er een lint doorheen, waardoor je een bolero hebt die je op allerlei manieren kunt dragen, bijvoorbeeld als hoofddoek, maar ook als sjaal.” In haar zoektocht naar wijkbewoners die deze bolero's konden maken kwam Van den

Bremen terecht bij naai- en handwerkgroepen in de buurt: “Ik ben eerst met ze mee gaan naaien, om een band met ze op te bouwen en heb zo allerlei Turkse borduurtechnieken geleerd. Ze waren ook allemaal nieuwsgierig naar mij, dus dan ga je vertellen wat je aan het doen bent. Zo bouw je iedere week vertrouwen op.” Vervolgens is zij met deze naaigroepen de bolero's, en later ook andere producten gaan maken, die dus weer op de Afrikaandermarkt verkocht werden. Wijkbewoners werden op deze manier uit hun isolement gehaald en hun talenten werden aangeboord.

Van Heeswijk: “Je ziet zoveel mooie dingen gebeuren. Zo is ons wijkatelier onder meer ingeschakeld door de Kunsthal Rotterdam om een stuk naar een ontwerp van Jean Paul Gaultier te maken. Het naaien deden ze in de Kunsthal zelf, om te laten zien hoeveel werk erin zit. Drie vrouwen van Turkse, Marokkaanse en Russische afkomst werkten samen. Zij stelden in feite hun talenten tentoon. Vier jaar geleden zaten ze het liefst achterin het atelier, nu zijn ze trots en treden ze op de voorgrond. Er zit zo veel kwaliteit in de wijk. *Freehouse* stimuleert

mensen om meer het heft in eigen handen te nemen.”

Zelfbestuur

Vanuit de opgedane ervaringen ontwikkelde Stichting Freehouse, in samenwerking met alle betrokkenen, vanaf 2013 de *Afrikaanderwijk Coöperatie*, een experiment met een radicaal nieuwe vorm van zelforganisatie en zelfbestuur in de Afrikaanderwijk. Er wordt een netwerk gecreëerd van bewoners, ondernemers en organisaties. Van Heeswijk: “Een constante in mijn projecten is het zoeken naar de organisatie van mede-eigenaarschap, naar vormen waardoor mensen mede-eigenaar kunnen worden van de processen die in hun gebied plaatsvinden. Ik leer van wat ik tegenkom, leer van de condities van het lokale. Ik blijf vormen van verzet ontwikkelen, blijf leren weerstand te bieden. Dat stimuleert mijn bewustzijn van de complexiteit van de platformen, van de noodzaak tot het zichtbaar, tastbaar, hoorbaar en bespeelbaar maken van het onderliggende spanningsveld.”

De coöperatie heeft tot doel geldstromen naar de wijk toe te leiden, en die daar ook te houden, zodat de wijk er zelf van profiteert. Het is de bedoeling om de cirkel van investe-

ring, productie en opbrengst te sluiten. Uiteindelijk, zo is de gedachte, wordt de Afrikaanderwijk, en uiteindelijk heel Rotterdam-Zuid, daardoor sterker en kapitaalkrachtiger. Via de wijkcoöperatie kunnen bijvoorbeeld diensten als energielevering, personeelsadministratie en communicatie gezamenlijk worden geregeld, wat een financieel voordeel oplevert voor de winkeliers die erbij aangesloten zijn. Het geld dat de coöperatie verdiend, wordt naar rato verdeeld onder de leden, ingezet om de coöperatie te versterken, maar ook besteed aan sociaal-culturele projecten ten behoeve van de Afrikaanderwijk. Van Heeswijk: “De kracht van de Afrikaanderwijk zit in kleinschalig ondernemerschap en in plaatselijke, op talent gebaseerde ontwikkeling. Daarom is het zo belangrijk deze kleinschaligheid in de Afrikaanderwijk te versterken door allerlei initiatieven in de wijk met elkaar te verbinden. Door een netwerk te creëren van lokale, kleinschalige initiatieven kan meer slagkracht in het gebied worden gerealiseerd, zodat bijvoorbeeld kleine ondernemers ook mee kunnen doen met een aanbestedingsprocedure.”

De Afrikaanderwijkcoöperatie bracht voor de *Internationale*

Architectuur Biennale Rotterdam de verschillende organisaties en ondernemers in de Afrikaanderwijk in kaart, met hun onderlinge relaties. Het hieruit voortgekomen beeld wordt tijdens deze biënnale tentoongesteld. (zie p. 52). Het leverde daarnaast een website op waarop alle organisaties en bedrijven in het gebied te vinden zijn: www.afrikaanderwijk.net.

Tijdelijk gebied

Jeanne van Heeswijk haalde in 1988 haar diploma aan de Tilburgse kunstacademie, waarna ze verder studeerde aan de Jan van Eyck Academie in Maastricht. Na haar afstuderen had ze meteen een expositie in de gerenommeerde Flatland Gallery in Utrecht, maar toch had ze het gevoel dat haar werk niet meer aansloot bij haar oorspronkelijke gedachte dat kunst moet bijdragen aan het (dagelijks) leven. Ze besloot opnieuw te beginnen. Vanaf dat moment ging haar werk meer en meer over de relatie tussen privé en openbaar, over vormen van openbaarheid en over de relatie tussen kunst en engagement. Gaandeweg verdiepte zich haar begrip van de openbare ruimte en wat zich daarin afspeelt. Ze werd zich bewust van de complexiteit van

het begrip 'publieke ruimte'. Van Heeswijk: "Ik spreek nu niet meer over ruimtes, maar over *fields of interaction* of spanningsvelden. Het gaat om tijdelijke gebieden, waarin vragen spelen over openbaarheid, politieke en sociale zaken en over interactie en verbinding."

Het Wijkwaardenhuis, één van de projecten van *Stichting Freehouse*, was een concreet voorbeeld van zo'n tijdelijk gebied. Het huis bood diverse economische en culturele waarden uit de wijk een tijdelijk platform, visualiseerde het netwerk van de krachten in de Afrikaanderwijk en deelde het onderzoek van *Stichting Freehouse* met anderen. Het diende zo als etalage voor alles wat er in de wijk gaande was, gemaakt werd en te koop was. Daarnaast bood het een podium voor allerlei activiteiten, variërend van talkshows en debatten over wijkwaarden, tot danslessen. Uiteindelijk is hieruit de Afrikaanderwijkcoöperatie ontstaan.

Haar eigen rol in het Wijkwaardenhuis en andere projecten, beschrijft van Heeswijk als die van dirigent: "Ik dirigeer dan niet letterlijk, maar ben een geleider van energie, een gelijkwaardige actor in het tijdelijk gecreëerde krachtenveld. Doordat de

krachten van de verschillende deelnemers op elkaar inwerken, ontstaat een eigen dynamiek waar niemand eigenaar van is. Zo wordt een tijdelijke autonome zone geschapen, waarin ruimte is voor actie-reactie, conflict, discussie en reflectie."

Cyclus

Zo'n proces hoeft wat betreft Van Heeswijk niet per se tot een concreet resultaat te leiden. Daarin verschilt ze van kunstenaars die in opdracht werken en vanuit een vooropgezette probleemstelling naar een uitkomst toewerken. Van Heeswijk legt de nadruk niet op de uitkomst, maar op de processen in een bepaald gebied, en onderzoekt op welke manier de buurtbewoners mede-eigenaar kunnen worden van deze processen. Ze zet vervolgens ketens van activiteiten in beweging om dit te stimuleren. Soms levert dit een concreet product op en 'stolt' het als het ware in de vorm van een boek, lezing, expositie of nieuwe, organisatorische vorm. Vaak levert zo'n product in ieder geval discussie op: de uitkomsten daarvan brengt van Heeswijk terug naar de deelgenoten in het krachtenveld, waarmee de cirkel weer rond is. Deze cyclus kan zich eindeloos herhalen.

↓

"Een constante in mijn projecten is het zoeken naar vormen waardoor mensen mede-eigenaar kunnen worden van de processen in hun gebied."

Van Heeswijk: “Mijn werk bevindt zich in de condities van het lokale. Er is geen begin of einde aan het proces van bewerken, het is een telkens opnieuw bewerken van de condities van het lokale: *again and again and again...* het is een continu proces. In essentie is mijn werk het scheppen en in stand houden van een ketting van activiteiten, van een reeks platforms die ter discussie worden gesteld en dan worden gedistribueerd, waarna het werk weer in nieuwe platforms stolt.” Wat betreft Van Heeswijk worden mensen veel te weinig uitgedaagd om zelf vorm te geven aan hun wijk: “Zeker nu bijna alle culturele initiatieven wegbezuinigd zijn op Zuid, is het noodzakelijk om cultuur te blijven presenteren. Alsof cultuur niet belangrijk is hier, alsof het iets elitairs is. Ik denk dat het extreem belangrijk is om vorm te kunnen geven aan de plek waar je woont. Dat is een voorwaarde om burger te kunnen zijn. Je moet mede-eigenaar zijn van je omgeving. Iedereen heeft recht op de stad.”

Bronnen:

www.freehouse.nl

www.wijkcooperatie.org

A. Marbus, ‘Engagement – Jeanne van Heeswijk en het Freehouse Project’, www.arttube.nl, 20.4.2015.

E. Visser & H. Bongers, “Mijn werk bevindt zich in de condities van het lokale”: interview met Jeanne van Heeswijk, *Puntkomma*, nr. 6, www.puntkomma.org, okt-dec 2014.

J. Nijkamp, ‘Afrikaanderwijk coöperatie: de kunst van het verbinden’, *Puntkomma*, nr. 5, okt-dec 2014.

A. Kortleve, ‘De makers van Rotterdam nr. 3: Jeanne van Heeswijk’, *Vers Beton*, www.versbeton.nl, 28.3.2013.

S. Bell Yank, ‘From Freehouse to Neighborhood Co-op: The Birth of a New Organizational Form’, *Field. A journal of socially engaged art criticism*, nr. 1, www.field-journal.com, mei 2015.

AFRI KAANDER WIJK CO-OP

COHESIEVE, GESAHELIJKE,
VERANTWOORDELIJKE EN
INSRAAK NIET ONDERNEMERSCHAP,
WAARBIJ DE GEMAAKTE WINST IN DE
WIJK NERGEEVSTEEDT WORDT.

DIENTEN

AFRI KAANDER WIJK CO-OP

STIMULERING LOCALE PRODUCTIE,
CULTURELE ONTVANGST EN
COMMUNITAIR WERKEN EN NIET
ALLEEN EEN OPTIEK WINKEL,
SCHOLING, EEN RETAILDE WINKEL
OF ONDERNEMERSCHAP.

Tijdens een *Neighborhood Workshop*. Foto: Dennis van Dorem

Dwarsverbanden in de Afrikaanderwijk. In kaart gebracht voor de Architectuur Biennale Rotterdam (zie ook de volgende pagina's).

► **FORMELE CONNECTIES**

Lokale handel in producten en diensten

Winkels en organisaties uit de buurt nemen bij elkaar producten en diensten af. Dit genereert werk en het gependende geld blijft in de wijk. Handelen op lokaal niveau is duurzamer wegens onder andere de lage transportkosten.

Voorbeelden ♦ *Wassalon Marktplaats reinigt het textiel van de Wijkkeuken.*
♦ *RAAF en de Wijkkeuken werken samen bij caterings.*

Gezamenlijke aankopen

Door gemeenschappelijk goederen en diensten aan te schaffen, kunnen gunstige prijzen worden bedongen. Wanneer ondernemers de handen ineen slaan, kunnen ze eerder kortingen afdwingen bij leveranciers. Lagere kosten zijn gunstig voor bestaande organisaties en maken het interessant voor nieuwe bedrijven om zich in het gebied te vestigen.

Voorbeelden ♦ *Energielevering via de Afrikaanderwijk Coöperatie.*

♦ *Gecombineerd gebruik van de ruimte in het Wijkatelier en het Gemaal op Zuid.*

► **INFORMELE CONNECTIES**

Uitzenden naar anderen

Actief klanten met andere winkels en organisaties in de buurt verbinden. Hierdoor bieden winkels meer service en worden klanten behouden voor de Afrikaanderwijk. Winkels vergroten hun netwerk door de kwaliteiten van de buurt te etaleren.

Voorbeelden ♦ *Alblas Tweewielers stuurt mensen die moeten wachten op een reparatie naar Espressobar Pretoria of Lekker op Zuid.* ♦ *Schoenen van Mevia worden getoond in de etalage van het Broekenpaleis.* ♦ *Aladin en het Wijkatelier werken aan kleding van Laaroussa.*

Uitwisseling van kennis

Een persoonlijk netwerk van mensen en organisaties in de buurt. Er wordt kennis gedeeld over buurtzaken, emotionele en andere steun geboden.

Voorbeelden ♦ *Het uitwisselen van kennis (en geruchten) inzake plaatselijke ontwikkelingen en overheidsbeleid.* ♦ *Het delen van live beeldmateriaal van bewakingscamera's ten behoeve van elkaars veiligheid.* ♦ *Het deel uitmaken van een sociaal netwerk van kleine ondernemers.*

Foto: Ramon Mosterd.

De Fenixloods. Foto: Maarten Hajer.

Beleef een toekomstscenario over de stad. Foto: Hans Tak.

Maarten Hajer

– de verbeelding van de stad

De Fenixloods II is een oude havenloods op Katendrecht, waarin zich creatieve ondernemers hebben verzameld. Hier vindt tot 10 juli de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam (IABR) plaats: een tweemaaljaarlijks internationaal podium voor architectuur. De hoofdvraag: wat is de relatie tussen ruimtelijke vormgeving en de economie van morgen?

Door Herman Meijer
& Renée Verberne

De locatiekeuze is opmerkelijk: de ontwerpers, bestuurders, architecten, bedrijven en burgers presenteren hun ideeën en verbeeldingen van de stad van de eenentwintigste eeuw midden tussen de Turkse autogarages, slooppanden en oude havenloodsen van Katendrecht. Hoofdcurator van deze zevende editie van wat voluit 'IABR-2016-THE NEXT ECONOMY' heet, is Maarten Hajer, sinds oktober 2015 hoogleraar *Urban Futures* aan de Universiteit van Utrecht. Daarvoor was hij onder andere hoogleraar Bestuur & Beleid aan de UvA en directeur van het Planbureau voor de Leefomgeving. We ontmoeten hem in de Fenixloods.

Waarom vindt de Biennale hier op Zuid plaats?

» Het is mijns inziens logisch om op Zuid te gaan zitten en niet op de standaardlocaties van architectuurinstituten of kunsthallen. Dat is namelijk juist wat we problematiseren: de *white cube*, het sectorale denken. Als je gelooft in de kracht van de stad moet je juist op die *crossovers* gaan zitten: die onbestemde ruimten waarvan je niet precies weet wat de bedoeling is, wie er de baas is of hoe je je er hoort te gedragen. Dat is de vrijheid van deze plek.

Het is voor de toekomst van onze samenleving belangrijk om een beter beeld te hebben van de functies van stadsdelen en hun bewoners. Zo kunnen we stappen maken richting een *Next Economy* die veel meer waarde vasthoudt in de stad zelf. Want hoewel we de toekomst nooit kunnen voorstellen, lijkt het erop dat de toe-

komstige economie vooral een stedelijke economie zal zijn. Steden zullen productiever, groener, gezonder en inclusiever moeten worden dan onze huidige steden, willen ze een kans van slagen hebben. Het interessante aan deze biënnale is, dat het een manier is om verbeeldingen over de toekomst te laten zien, waarmee uit het cijfermatige denken kan worden gebroken. Ik ben er namelijk van overtuigd dat het de politiek momenteel aan verbeelding ontbreekt: men weet wel dat het anders moet, maar niet hoe die veranderingen eruit zouden moeten zien. Deze biënnale maakt vraagstukken op een beeldende manier inzichtelijk en laat vooral ook mogelijke alternatieven zien.

U zegt dat het politici momenteel ontbreekt aan verbeelding. Hoe belangrijk is verbeelding in het nadenken over de Next Economy?

» Ik denk inderdaad dat er sprake is van een 'crisis van de verbeelding', maar ik wil daarmee natuurlijk absoluut niet zeggen dat bijvoorbeeld de klimaatcrisis alleen een kwestie van verbeelding is. Ik denk echter wel dat we er alleen komen als we beseffen dat er veel geld bespaard kan worden wanneer problemen nú goed aangepakt worden. Daarvoor hebben we visies en ideeën nodig. We kunnen daarmee in ieder geval een koers uitzetten, al zullen we de toekomst nooit volledig kunnen ontwaren, laat staan bepalen. De huidige problemen vragen om veel en om diverse ideeën. Het energievraagstuk vraagt om grote oplossingen en om samenwerking tussen verschillende landen. De huisvesting van het onderwijs in

IABR2016

een stad vraagt weer om een hele andere aanpak. Zo toont deze biënnale het project FLEX TEST ROC, dat het bestaande ecosysteem van het mbo-onderwijs in Amsterdam onder de loep nam, en met een nieuwe huisvestingsstrategie komt: niet meer in één groot complex op één plek, maar verspreid door de hele stad. Wanneer mensen deze nieuwe strategie met hun eigen ogen zien, valt soms ineens het kwartje. Een paar dagen geleden kwam er bijvoorbeeld iemand naar me toe die zei: “Wij gaan in het hoger onderwijs zes miljard aan nieuwbouw plegen, maar als jullie gelijk hebben, dan is dat een heel slecht idee”.

Aan de ene kant pleit u voor kleinschaligheid, maar u zegt ook: ‘Big is Beautiful’, bijvoorbeeld als het gaat om het project 2050 – An Energetic Odyssey, dat het plaatsen van 25.000 windmolens in de Noordzee ambieert en waarvan u één van de initiators bent. Hoe verhouden die twee zich tot elkaar?

» Ja, af en toe moet je ook een beetje provoceren natuurlijk. Kijk, de bottom-up beweging wint steeds meer aan populariteit, en dat is ook goed, maar daarmee gaan we het niet redden. Daarvoor heb ik iets teveel statistieken in mijn hoofd over klimaatverandering. Cultureel gezien zijn die kleinschalige projecten van enorm belang, maar als het gaat om CO₂-reductie moet je ook groot denken. Dat vind ik nou zo mooi aan deze tentoonstelling: door het presenteren van verschillende ontwerpen wordt het in ieder geval mogelijk om het gesprek te voeren. Het ministerie

van Economische Zaken, Van Oord, Shell, Natuur en Milieu, het WNF en Stichting Noordzee doen allemaal mee in het nadenken over dit windmolen-project.

Is de keuze voor Zuid als locatie voor deze editie vooral van symbolische aard, of zijn er ook daadwerkelijk kruisbestuivingen geweest tussen IABR 2016 en Zuid?

» Jazeker. We wilden hier zitten omdat we ons afvroegen: betekent die Next Economy nu dat de achterstandsproblematiek groter wordt, of zouden gebieden als Rotterdam Zuid ook als testlabs gezien kunnen worden voor een alternatieve toekomst? Natuurlijk geldt dan: *practice what you preach*. We hebben dus contact gezocht met onder meer de Afrikaanderwijk Coöperatie (zie p. 46) en Verhalenhuis Belvédère (zie p. 21) en gevraagd: als de IABR hier zou komen, wat zouden jullie er dan aan kunnen hebben? Want we willen geen *spaceship* zijn. In Belvédère vindt nu een serie plaats onder de titel de Next Story en met de Afrikaanderwijk Coöperatie hebben we afgesproken dat wij hun producten in de winkel verkopen, en zij hier de schoonmaak doen. Verder organiseren we tours naar de Afrikaanderwijk en naar Katendrecht, die worden geleid door mensen van de Afrikaanderwijk Coöperatie zelf. Zo proberen we echt bewust een link te leggen met het gebied.

Een belangrijk thema op Zuid is op dit moment gentrification, het verdringen van arme groepen door welvarende nieuwkomers. Is dat een

thema tijdens de IABR?

» Zelf vond ik het programma dat we met Woningbouwbedrijf Heijmans hebben opgezet heel spannend. Die ontwikkelen hier naast Fenixloods I, daar komen namelijk veertien etages appartementen bovenop. Sommigen zeggen natuurlijk: Ja dan valt Katendrecht om, dan gaat het gentrifyen en duwt de middenklasse de rest eruit. Wat ik leuk vond aan Heijmans is dat ze zeiden: Nou oké, we willen best meewerken aan een programma over *beyond gentrification* met als hoofdvraag: wat zouden we kunnen doen om dat effect te vermijden? Je merkt dan al gauw dat je alle partijen bij elkaar moet hebben om zoiets te laten slagen, dus ook de bewoners en woningcorporaties, en die moeten ook nog eens bereid zijn om compromissen te sluiten. Dus wil je de plaatselijke sigarenboer, die al in een straat zit waar hij het maar nét trekt en die bij de geringste huurverhoging *out of business* zal zijn, toch over-eind houden, dan moet je een deal met de woningcorporatie maken. Want marktwerking gaat gewoon door, dus als het Deliplein hier op Katendrecht goed loopt, of als hier de verkoop van de appartementen goed gaat, dan drukt dat de zijstraten in. Dus als je niks doet, dan zullen daar de huurprijzen hoger worden en worden inderdaad de oude winkels en bewoners deels verdrongen.

Grappig genoeg zei een collega uit Zuid-Afrika tijdens het openingsweekend: “Wat is nou precies jullie probleem met *gentrification*? Want dat is toch geweldig? Het betekent nieuw geld voor arme

/

wijken! Jullie hechten toch niet aan armoede of zo?" Dat vond ik wel een goeie. Je moet dus opletten dat je niet uit een soort nostalgie 'authentieke' plekken of zaakjes wil behouden. Maar het moet natuurlijk wel gaan over meer kansen creëren voor mensen om in die nieuwe economie mee te kunnen draaien en hun plek te vinden. Om *gentrification* te voorkomen, moeten zowel oorspronkelijke als nieuwe bewoners in staat zijn om zich hun gebied toe te eigenen. Dat vind ik ook het unieke aan Verhalenhuis Belvédère: doordat het publiek domein is en doordat iederéén het een leuke plek vindt, stimuleert het juist die vermenging van bewoners en vinden er onverwachte ontmoetingen plaats. Maar ja, dat is dan maar één zo'n plek. Dat moet eigenlijk meervoudiger zijn. Een sterk publiek domein is nodig om aan elkaar te kunnen wennen.

Wat verstaat u onder burgerschap? En wat is volgens u de rol van burgers zoals hier op Zuid in de Next Economy?

» Volgens mij moeten we het niet over 'burgerschap' hebben. Die term verwijst namelijk naar de hiërarchie van oude politieke structuren, waarbij de politiek leidend is in het nemen van beslissingen en burgers hooguit kunnen participeren in de besluitvorming. We zien steeds

vaker dat het niet de gekozen politici, maar anderen zijn die verandering aanjagen: ik noem ze *agents of change*. Zoals universiteiten of bedrijven, die door anders te gaan werken, positieve veranderingen bewerkstelligen. Het is volgens mij dus belangrijk om te onderzoeken welke actoren er zijn op Zuid, met de *power* om iets te veranderen en om vervolgens te kijken hoe je die in positie kunt brengen. *Agents of change* bevinden zich in alle lagen van de bevolking en komen uit alle delen van de wereld. Oude hiërarchieën verdwijnen daardoor en er zal steeds meer sprake zijn van een horizontaal leren van elkaar.

Hoe ziet u de toekomst van Rotterdam Zuid?

» Weet je, er zijn mensen die verkopen zoveel zekerheden over de toekomst, daar kan ik gewoon niet aan meedoen. Bijvoorbeeld het idee dat iedereen nu naar de stad trekt: is dat een onomkeerbare ontwikkeling? Ik denk het niet. Ik bedoel, in de jaren zeventig trok iedereen de stad uit. Eigenlijk wantrouw ik mensen die het heel precies zeggen te weten. Er zijn bijvoorbeeld plannen voor een brugverbinding tussen Noord- en Zuid-Rotterdam. Maar je moet dan mijns inziens wel veel denken te weten over de toekomst van dit gebied, voor je zoiets kunt verantwoorden. Het idee dat Zuid

vanzelf in trek komt, omdat nu de trek naar de stad is, vind ik naïef.

Voor Rotterdam Zuid liggen er grote kansen als we de energietransitie echt gaan oppakken. Er ontstaat heel veel nieuw werk voor mbo-ers in de bouw van schepen en nieuwe windmolens. Het is eigenlijk heel simpel: een sterk publiek domein is belangrijk, wat voor een soort bedrijvigheid er ook is. Knooppunten van interactie zijn altijd goed voor de economie en de sociale cohesie, dus daar krijg je sowieso geen spijt van. Neem bijvoorbeeld de infrastructuur van New York, die is onverwoestbaar. De ruimte is perfect ontsloten en wat daar bovenop gebeurt, vindt zichzelf voortdurend opnieuw uit. Er zijn echter ook plekken die ten dode opgeschreven zijn, zoals het Rivium hier in Rotterdam. Dat is volledig eenzijdige kantoorontwikkeling en je kunt er alleen met de auto komen. Als je dus té specifiek bepaalde typen gebouwen construeert, omdat dat is wat de economie nu nodig heeft, dan denk ik: dat zegt die projectontwikkelaar waarschijnlijk omdat hij zijn project wil verkopen. Als je echter leert investeringen te doen op goede, ontsloten plekken en iets bouwt, waarbij je bedenkt: oké, na de eerste huurder is dit gebouw nog steeds een goeie strategie... ja dán komen we ergens!

Echte participatie vraagt om andere politiek

De politiek liet Zuid lang aan zijn lot over. Maar de laatste jaren wordt het ene na het andere programma gelanceerd om achterstanden weg te werken en participatie te bevorderen. Hoe wordt die bemoeienis ontvangen? Twee politici uit Feijenoord aan het woord.

Door Farid Tabarki en Erica Meijers

Als Marit van der Riet het één dag voor het zeggen zou hebben in Rotterdam Zuid, zou ze er voor zorgen dat iedereen die ze tegenkwam zich gezien zou weten door de macht. De erkenning van de bijdrage die ieder levert is volgens haar cruciaal voor een leefbare stad. Van der Riet studeerde geneeskunde en specialiseerde zich op arbeid en gezondheid. Ze werkte als onderzoeker, bij de FNV en is nu Zzp'er. Op Zuid zette ze zich in bij onder andere Stichting Olijf, Comité Vreewijk, Stichting Bij Corrie en Stichting Botanische Tuin Afrikaanderwijk. Van 2010 tot 2013 was ze namens GroenLinks lid van het dagelijks bestuur van deelgemeente Feijenoord, waar ze ook woont. "Ik wil graag de onderkant en de bovenkant van de samenleving met elkaar verbinden. De rol van vrouwen in de buurt moet worden versterkt, die van macho mannen vermindert."

Geloofwaardig

Iqbal Din zou de banenmachine aanzetten, als hij het één dag voor het zeggen had op Zuid. Zelf werkt hij als beveiligingscoördinator bij een R.O.C.. Daarnaast is hij actief bij een lange lijst maatschappelijke organisaties, waar onder de Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (Spior), de Ghausia Moskee, de Pakistaanse Welfare en Uitvaart Society (PWUS) en Vrijwilligerswerk Rotterdam. In 2014 kreeg hij een lintje voor zijn inzet voor de stad en mag zich nu dus Ridder in de Orde van Oranje-Nassau noemen. Wat Din betreft draait burgerschap om "meedoen, delen, maatschappelijk actief zijn. Als je meedoet, hoor je er ook bij."

Hij groeide op in de wijk Hillesluis: "Ik noem mijzelf echt een jongen van Zuid. Dit is mijn buurt. Mijn kinderen leven hier, al komen ze ook echt wel aan de andere kant van de Maas. Ik ga hier zeker niet weg." Als bekend gezicht van de Pakistaanse gemeenschap werd hij in 2002 raadslid namens de PvdA in de deelgemeente Feijenoord. In 2014 verliet hij de PvdA om zich aan te sluiten bij Nida, een door de islam geïnspireerde emancipatiebeweging die zich in 2014 transformeerde tot politieke partij. Din: "De PvdA is opgeschoven naar rechts, het is geen arbeiderspartij meer. De wijk Bloemhof was vroeger een echt PvdA bolwerk, maar daar is niets van over. De mensen hebben geen vertrouwen meer in de partij. Bij Nida – de naam betekent oproep of stem – vinden de mensen wel gehoor voor zaken als discriminatie, islamofobie en onderwijs. Veel discriminatie vindt plaats in het verborgene, zoals in mei uit het onderzoek *Islamofobie in zicht* van Spior bleek. Nida maakt de problemen zichtbaar en pakt ze actief op, op een manier die voor mensen geloofwaardig is. We hebben een netwerk van studenten en anderen die actief zijn in de buurten, de moskeeën en de maatschappelijke organisaties. Dat helpt."

Marit van der Riet reageert: "De PvdA en GroenLinks zijn erg witte partijen. De PvdA haalde wel migranten binnen, maar vanwege hun achterban, niet vanwege hun standpunten. Ik merk zelf ook dat mensen mijn verhaal wel goed vinden, maar dat er toch afstand is omdat mensen zich niet in je herkennen."

/

Centralistisch

Onder leiding van oud-GroenLinks raadslid Nourdin El Ouali (zie ook p. 65) behaalde Nida bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 twee zetels in Rotterdam en zes zetels in verschillende Rotterdamse gebiedscommissies. Iqbal Din is lid van de gebiedscommissie Feijenoord. In 2014 werden de deelgemeenten vervangen door een indeling van Rotterdam in veertien gebieden met elk een gebiedscommissie. Het is de bedoeling dat zij als “de ogen en oren van het stadsbestuur fungeren”, aldus de website van de gemeente. Onder de kop ‘minder politiek, meer buurt’ wordt uitgelegd dat actieve buurtbewoners, ondernemers of maatschappelijke organisaties via de gebiedscommissie invloed kunnen uitoefenen op het wel en wee van hun wijken. De negen tot vijftien commissieleden hebben als taak “het stadsbestuur te adviseren, participatie te organiseren en toe te zien op de uitvoering in een gebied”. De leden hoeven niet aangesloten te zijn bij een politieke partij. De gebiedscommissie van Feijenoord bestaat uit vier leden van de PvdA, twee van de SP, twee van D66, twee van Nida, één van Feijenoord in Actie en drie van Leefbaar Rotterdam, waaronder de voorzitter. Zij zou ook aan dit gesprek deelnemen, maar was op het laatste moment verhinderd.

Het plan van de gebiedscommissie voor 2014-2018 is weliswaar geheel gebaseerd op de gedachte van bewonersparticipatie, maar volgens zowel Din als Van der Riet werkt het allemaal maar heel matig. Veel mensen in de buurt begrijpen de rol van de commissie

niet goed en in veel gevallen grijpt de stad van bovenaf in. Van der Riet: “Mijn motivatie om de politiek in te gaan was juist: stem te geven aan mensen zonder stem, maar die participatie via de gebiedscommissies is niet geworden wat wij wilden. Rotterdam blijft een centralistisch bestuurd stad. Er kan heel weinig.” Din: “Wij moeten als gebiedscommissie regelmatig vechten voor inspraak van de buurt. Gelukkig komen buurtbewoners steeds vaker bij ons met kwesties die hen aan het hart gaan.”

Sloophamer

De belangrijkste kwestie van dit moment is zonder twijfel het woningbeleid. Wethouder Ronald Schneider (Leefbaar) vindt dat Rotterdam te veel goedkope huurwoningen heeft. Om te voorkomen dat hoger opgeleide buurtgenoten en gezinnen naar omliggende gemeenten vertrekken, wil hij 36.000 duurdere huizen bouwen en van 20.000 woningen de huur verhogen, ze samenvoegen of slopen. Een fors deel hiervan staat op Zuid. Iqbal Din: “10.000 woningen op Zuid vallen onder de slopershamer. Den Haag draagt extra miljoenen bij om deze operatie mogelijk te maken. Wij zijn het niet eens met de plannen, want waar moeten de mensen met een lager inkomen dan wonen? Er is veel verzet op Zuid. Ook Nida doet mee aan de handtekeningactie voor een referendum.”

Marit van der Riet: “We hebben veel armoede, maar tegelijkertijd is nergens in Rotterdam zoveel *gentrification* als hier op Zuid. Sinds ik hier in 2004 kwam wonen is er veel ver-

anderd. Ik herinner me een periode dat kinderen na tien uur 's avonds niet meer op straat mochten en dat (toen nog) burgemeester Opstelten dat zelf ging controleren. Er waren schietpartijen, waarop de gemeente reageerde met preventief fouilleren. Veel van die mensen zijn weg. Die zijn nu dus op drift. Kijk, ik was echt niet blij met de schietpartijen en de angst die dat met zich meebracht, maar het lijkt erop dat die mensen nu gewoon de stad uit worden gejaagd. Zuid is hip geworden. Ik heb nog een huis kunnen kopen op Katendrecht omdat ze die toen heel slecht kwijt konden. Het is voorkomen dat mensen er bij aankoop van een appartement een dure auto bijkregen. Nu is dat heel anders. Er zijn meer duurdere woningen. Maar de armsten in de wijk hebben geen plek meer. En we hebben nu ook te maken met de komst van vluchtelingen. Mensen hebben het gevoel dat er verdringing plaats vindt, dat de vluchtelingen de woningen innemen. Zowel de vluchtelingen als de arme mensen zijn aangewezen op goedkope woningen die men wil slopen. En die mensen verdwijnen niet.”

Iqbal Din: “De politici van Leefbaar hier in de buurt kijken er vaak anders tegenaan dan die in de gemeenteraad; zij zien de problemen in de wijk en zijn het vaak met ons eens. De gebiedscommissie is er natuurlijk alleen voor de uitvoering, en neemt geen politieke besluiten, maar we hopen toch dat ze hun stem in de stad laten horen.”

Eisen

Een hinderpaal is wat betreft beide politici de Rotterdamwet uit 2005,

die grote steden in achterstandsgebieden extra middelen en bevoegdheden geeft. De doelen van de wet zijn: leefbaarheid vergroten, het ondernemersklimaat verbeteren en woonproblematiek aanpakken. Instrumenten zijn het verlagen van de onroerende zaakbelasting voor bedrijven, het sluiten of onteigenen van panden en het stellen van inkomenseisen aan woningzoekenden. Alleen Rotterdam heeft dat laatste ook daadwerkelijk uitgevoerd. Iqbal Din: "De doelstelling klinkt mooi, maar in de praktijk betekent het vooral dat bedrijven en hogere klassen profiteren. Mensen met lage inkomens of uitkeringen hebben steeds minder speelruimte. Zij hebben ook de vaardigheden niet om alle dingen te regelen. De opleiding ontbreekt, er zijn problemen met taal en dan gaat het niet alleen om het spreken van Nederlands, maar ook om de culturele interpretatie van taal: als iemand zegt kom eens langs, bedoelt hij dan ook dat je echt moet komen, of is het een beleefdheidsfrase? Leefbaar Rotterdam legt maatregelen op, maar vervolgens moeten mensen het zelf maar uitzoeken. Dat vind ik niet kunnen."

Marit van der Riet: "Een voorbeeld is de tegenprestatie voor de uitkering. Mensen worden verdeeld in wie wel en wie niet kan werken. Die laatsten moeten zelf voor hun maatschappelijke activiteiten zorgen. Maar velen weten niet hoe. Mensen aan de onderkant hebben geen of minder keuzes doordat ze niet aan alle eisen kunnen voldoen die de participatiemaatschappij stelt. Het valt me op dat het altijd witte middenklassers zijn die beslis-

sen wat 'normaal' is. Zij hebben een blinde vlek voor het feit dat er ook mensen zijn die niet alles kunnen wat zij kunnen. Waar je als overheid op moet letten is of mensen de vrijheid hebben dat ze kunnen kiezen hoe ze hun leven willen invullen. Maar veel mensen weten niet meer wat ze willen. Dat geldt vooral voor de arme witte bevolkingsgroep, die vaak al drie generaties in de bijstand zitten en daardoor geen enkel netwerk meer hebben. In de migrantengemeenschappen is er vaak nog een neef die heeft gestudeerd, of een nicht met een bedrijf. Over het algemeen geldt dat mensen die al weinig stem hebben, nog meer in de verdrukking komen."

Redder

Iqbal Din: "Je hebt hier sinds 2012 het Nationaal Programma Rotterdam Zuid onder leiding van Marco Pastors. Hij werd destijds als redder binnengehaald. Hij zou achterstanden wegwerken, het woningbeleid en het onderwijs verbeteren en kreeg daarvoor veel geld van het Rijk en de gemeente Rotterdam. Ik zal niet zeggen dat het mislukt is, maar het gaat niet goed. Toen zijn plannen niet werkten, is Pastors de organisaties gaan inschakelen die hij aanvankelijk vergeten was, zoals van migranten." Van der Riet: "Het lijkt erop dat hij nu toch begrepen heeft dat al die mensen waarvan hij steeds zei dat het hun eigen schuld is dat ze in zo'n moeilijke positie zitten, dat dat toch anders in elkaar zit. Nou, dat is wel een dure les geweest, maar dat was het waard! (gelach). Het is natuurlijk de verkeerde benadering te denken dat één man het wel even kan oplossen."

Een betere benadering is wat haar betreft het versterken van netwerken in de buurt, ook religieuze netwerken die vaak een belangrijke sociale rol spelen, zoals de migrantenkerken in de wijk. Participatie betekent dat de politiek zich anders opstelt. De politiek moet zich terugtrekken, zich dienstbaar opstellen. Ze moeten niet met plannen komen, maar veel meer luisteren en kijken naar wat er echt nodig is. Wij hebben helemaal geen behoefte aan sterke mannen, omdat die altijd dingen willen die daar niet aan bijdragen."

\

"Het valt me op dat het altijd witte middenklassers zijn die beslissen wat 'normaal' is."

Ben ik mijn broeders hoeder?

Door Thomas Mertens

Moeten degenen die in nood verkeren, geholpen worden?

Tot mijn verbazing bestaat over het mijns inziens noodzakelijk positieve antwoord op die vraag geen consensus. De vluchtelingen die met gevaar voor eigen leven hun heil zoeken in Europa worden niet massaal met open armen ontvangen.

Dit gebrek aan consensus staat haaks op de geschiedenis van het denken. Zo schrijft bijvoorbeeld de Engelse filosoof John Locke – die men toch waarlijk niet van socialistische sympathieën kan verdenken – in het begin van zijn beroemde ‘Second Treatise’ (1689) het volgende: eenieder is verplicht, wanneer zijn eigen voortbestaan niet in het geding is, om de rest van de mensheid zoveel als hij kan in stand te houden. Ofwel: wanneer een ander in nood verkeert, moet ik doen wat ik maar kan om die ander te redden. De enige grens aan hulpvaardigheid is dat niemand tot hulpvaardigheid verplicht is wanneer daardoor zijn eigen voortbestaan in gevaar komt. Hoe weet Locke zo zeker dat wij die verplichting hebben? Zijn antwoord: wij verlangen er allemaal naar door anderen gered of geholpen te worden wanneer wij in nood verkeren; dat betekent dat wij ook verplicht zijn anderen te helpen wanneer die in nood verkeren. Daarom moeten mensen, zegt Locke, niet alleen de geboden van de rechtvaardigheid nakomen, zoals elkaar niet actief schaden, maar ook die van de naastenliefde. Locke noemt de grote maxims van rechtvaardigheid en hulpvaardigheid in één adem.

Wanneer de Duitse filosoof Immanuel Kant een eeuw later de hulpvaardigheid als een onvoorwaardelijke morele verplichting aanwijst, bevindt hij zich dus in goed gezelschap. Kants redenering lijkt zelfs op die van Locke. Wij kunnen ons best, schrijft hij, een wereld voorstellen waarin mensen elkaar niet helpen, maar is dat een wereld die wij willen bewonen? Stel je eens voor dat iemand in nood, bekend zou maken dat hij wel geholpen wil worden, maar dat hij zelf nooit een ander zal helpen. Zou iemand hem dan te hulp

schieten? Daarom is de algemene stelregel van hulpvaardigheid tegenover degenen die in nood verkeren, een universele plicht van alle mensen. Als behoeftige wezens zijn wij nu eenmaal op elkaar aangewezen.

Tegelijk maakt Kant een belangrijke kanttekening. Hulpvaardigheid en rechtvaardigheid zijn beide morele verplichtingen, maar ze hebben niet hetzelfde gewicht. We kunnen ons immers best een wereld voorstellen – daarin heeft Kant duidelijk gelijk – waarin hulpvaardigheid afwezig is. Maar we kunnen ons geen menselijke wereld voorstellen waarin de rechtvaardigheid ontbreekt; een wereld waarin mensen elkaar voortdurend schade berokkenen en hun afspraken niet nakomen, is geen menselijke wereld.

Met Locke onderschrijft Kant dus de maxims van hulpvaardigheid en rechtvaardigheid, maar volgens hem weegt de laatste zwaarder dan de eerste. Het is moreel prijzenswaardig om hulpvaardig te zijn, maar men kan er niet rechtens toe gedwongen worden. Dat is wel het geval is bij het herstellen van de schade die men zelf heeft veroorzaakt. Dit onderscheid is zeer bekend: enkel waar sprake is van aansprakelijkheid, dien ik te compenseren; waar iemand buiten mijn schuld om in nood verkeert, weegt mijn plicht daar iets aan te doen minder zwaar. Waarom moet ik helpen en niet iemands anders? Ben ik mijn broeders hoeder?

Dat onderscheid echter is onhoudbaar. Slechts als je denkt dat mensen geïsoleerde individuen zijn, kun je volhouden dat er een waterdicht onderscheid bestaat tussen wat je verplicht bent op grond van rechtvaardigheid en op grond van hulpvaardigheid. Mensen zijn altijd op elkaar aangewezen, niet alleen wanneer en omdat zij in nood verkeren, maar ook om te kunnen worden wie zij zijn. Ieder van ons maakt deel uit van een gemeenschap. Daarom moet men met Locke volhouden dat ieder van ons niet alleen de rechtsplicht heeft om het leven van anderen te respecteren, maar ook de plicht het leven van anderen in stand te houden.

\

IN EIGENDOM

Linkse partijen ontfermen zich graag over de minder bedeelden, in een klassiek verbond tussen elite en rafelrand. Maar al te opzichtige steun aan emanciperende bevolkingsgroepen vermindert hun gevoel van eigenaarschap van het emancipatieproces. GroenLinkse reflexen behoeven bijstelling.

Door Christian Jongeneel

In de jaren negentig van de vorige eeuw woonde ik aan de Dordtselaan, ooit een van de sjeke allees van Rotterdam-Zuid, boven een snackbar waarvan de geur permanent in mijn appartement hing. Boven mij woonde een zeeman die er meestal niet was. Was hij er wel, dan hoorde ik iedere stap die hij zette op de kale houten vloer. Daar weer boven zat aanvankelijk een bordeel. Later woonde er een omvangrijke Turkse familie, die herhaaldelijk zoveel rijst door de afvoer spoelde dat deze verstopt raakte. Dan kwam het water bij mij door het plafond. Een keer, toen ik er niet was, trapte de politie mijn voordeur in om de bron van het water te zoeken dat door de vloer de snackbar in druppelde.

Niet zielig

Aan de overkant van het portiek woonde een Nederlands gezin, een echtpaar met twee dochters. Hij was een afgekeurde boekhouder, die bijkluste in de videotheek. Zij was prostituee geweest, maar deed nu alleen nog striptease. Samen dreven ze een kleine escortservice. De buurvrouw had een pc gekocht, omdat ze een boek wilde schrijven over 'het vak', waar ze vanuit de zorg ingerold was. Het was misschien geen droombaan, maar ze was mensen van dienst, en dat was goed. In elk geval was het niet zielig. Dat wilde ze graag vertellen. In de zomer hield ze het portiek nat om te voorkomen dat junks er kwamen chinezen. Wanneer ik op vakantie ging, gaf ik haar de sleutel. Dan gaf ze de plantjes water en maakte ongevraagd schoon.

Goed, het was vuil op straat en om de hoek, bij de cafés aan de Putselaan, werd regelmatig geschoten, maar ik heb er jaren met plezier gewoond. Dat kwam mede omdat ik wist dat het slechts een tussenstation was, een eerste zelfstandige woning na mijn studententijd. Toen ik in 1998 afscheid nam van mijn bureaus, geneerde ik me. Ik had het aan de Dordtselaan, met in mijn eentje evenveel ruimte als zij met z'n vieren, al zoveel beter dan zij. En nu verhuisde ik naar het centrum, een voor hen onbetaalbaar deel van de stad.

CIPATIE

Fortuijn

Vier jaar later raasde Pim Fortuijn door de stad. Ik hoefde niet te raden op wie mijn oude burens gestemd hadden. We hadden het soms over politiek gehad, bijvoorbeeld als ik in verkiezingstijd weer trouw mijn GroenLinks poster had opgehangen. Zij verwachtten weinig van de politiek. De partij die voor hen zou moeten opkomen, de PvdA, had hen verlaten ten gunste van de allochtonen, naar wie nu de exclusieve belangstelling van de elite leek uit te gaan. Maar hadden zij het dan zoveel beter dan dat Turkse gezin?

In Leefbaar Rotterdam hebben zij ongetwijfeld de oude PvdA herkend, de partij die opkwam voor hun belangen.

Pim Fortuijn was, met andere woorden, de aanvoerder van een emancipatiebeweging. Eindelijk was er weer iemand uit de elite die het expliciet opnam voor mensen zoals mijn burens. Bij het linkse publiek zijn vooral Fortuijns moslimvijandige uitspraken blijven hangen, maar die vormden niet de kern van de boodschap. In zijn boek *De verweesde samenleving* had hij geconstateerd dat de verzorgingsstaat niet geleid had tot werkelijke emancipatie. De materiële noden van mijn buurman waren door zijn uitkering wel gedekt, maar die had hem niet zijn gevoel van eigenwaarde terug bezorgd. Daar ging Fortuijn wat aan doen, met zijn nadruk op 'Nederlandse normen en waarden' (wat die dan ook zijn mochten, want daar was hij vaag over). Zonder weg te kijken voor de lelijke kanten van Fortuijns ideologische potpourri geldt dat de aantrekkelijkheid ervan lag in het serieus nemen van een kiezersgroep die zich niet zozeer materieel als wel cultureel verlaten voelde.

Confrontatiepolitiek

Binnen GroenLinks Rotterdam werd dit al vroeg onderkend. Nog voor de moord op Fortuijn circuleerde intern een stuk dat de mogelijkheden voor samenwerking verkende. Bij diezelfde verkiezingen van 2002 had de

afdeling Rotterdam ook al afscheid genomen van de gewoonte om mensen alleen vanwege hun achterban een plek op een lijst aan te bieden. Dat gebeurde vanuit het besef dat de eerste stap van het emancipatieproces voltooid was. Migranten waren betrokken geraakt bij de politiek. Het werd tijd om de lat hoger te leggen, niet in de laatste plaats om hen serieus te nemen als politici.

Toen Fortuijns volgelingen de macht kregen, bleek de zwakte van diens gedachtegoed: wel sterk in het benoemen van problemen, niet in het aandragen van oplossingen. Fortuijn kwam in zijn boeken ook niet verder dan dat er een vaderfiguur (hijzelf) nodig was om het verweesde volk bij de hand te nemen – inderdaad een totalitaire gedachte. Het idee dat de maatschappij maakbaar is als van bovenaf maar duidelijke lijnen worden uitgezet, is een rode draad in Fortuijns gedachtegoed die teruggaat naar zijn marxistische periode.

Gevolg was dat 'benoemen' zo'n beetje de *core business* van Leefbaar Rotterdam werd, wat in de praktijk neerkwam op het zeggen van lelijke dingen over 'moslims', die zich daar dan tegen moesten verweren. Dat legde de kiem voor een confrontatiepolitiek die sindsdien alleen maar verder uit de hand gelopen is.

Paternalistisch

Hoewel de polarisatie de sfeer in de stad niet bevorderde, waren de effecten niet uitsluitend negatief. Een jonge generatie moslim migranten kwam erachter dat ze zich uitstekend verweren kon zonder de traditionele ruggensteun van de linkse partijen. Die steun, hoe goed bedoeld ook, kreeg daarmee voor sommigen iets paternalistisch. Zij wilden eigenaar zijn van hun eigen emancipatie.

Die beweging leidde tot de oprichting van Nida, een lokale partij die zijn leven begon als 'Project Fortuijn'. De initiatiefnemers hadden gezien hoe Fortuijn een groep Rotterdammers aansprak die zich niet in de bestaande politiek herkenden en hoe andere partijen onder invloed daarvan in die richting opschoven. Ze

El Ouali stelt dat partijen als PvdA en GroenLinks te wit zijn om een emancipatieplatform te kunnen vormen.

wilden hetzelfde doen voor een andere groep, die zich weliswaar vertegenwoordigd wist door linkse partijen, maar zich daar niet mee identificeerde.

Voorman van Nida is Nourdin el Ouali. Tot 2013 was hij raadslid voor GroenLinks, maar hij verliet in goed overleg de fractie om leiding te geven aan de nieuwe beweging. Hij is nog altijd partijlid. El Ouali zelf zegt dat GroenLinks dankzij Nida vier zetels in de raad heeft (afzonderlijk hebben beide partijen er twee). We spreken elkaar regelmatig om elkaars gedachten over emancipatie te scherpen.

Illusie

El Ouali stelt dat partijen als PvdA en GroenLinks wel van goede wil zijn, maar dat ze te wit zijn om een emancipatieplatform te kunnen vormen. Eenvoudig gezegd: er zou een enorme influx van leden uit zijn achterban nodig zijn om hen het gevoel te geven dat de partij ook van hen is. Daar komt bij dat linkse partijen uit progressieve overwegingen wel opkomen voor migranten, maar tegelijkertijd moeite hebben met de uit hun oogpunt conservatievere aspecten van de cultuur (denk aan hoofddoeken, homoseksualiteit of ritueel slachten). Werkelijk begrip voor religieuze of andere niet-materiële motieven ontbreekt vaak.

Dat is een gemis, omdat migrantengemeenschappen doorgaans gegroepeerd zijn om kerken en moskeeën, op een schaal die binnen GroenLinks niet altijd in beeld is. De in 2007 verschenen *Gids voor christelijke migrantengemeenschappen in Rotterdam*, bijvoorbeeld, somt meer dan honderd etnische kerkgenootschappen op. Het is een illusie om te denken dat groepen die zich een plek proberen te verwerven in de samenleving, tegelijkertijd hun groepsidentiteit zullen inruilen voor een liberale, op het individu gerichte levensvisie. Daarvoor is de onderlinge band in het emancipatieproces te belangrijk.

Dit betekent niet dat de situatie statisch is. In haar proefschrift *Ik ben die Marokkaan niet!* (2012) laat Mach-

teld de Jong aan de hand van een langjarige studie zien hoe Marokkaanse HBO-studenten een balans zoeken tussen hun verschillende identiteiten als Marokkaan, Nederlander én moslim. Die strijdbaarheid is terug te zien in Nida. In zekere zin is dat ook belangrijker dan de precieze standpunten – in de Rotterdamse gemeenteraad stemmen GroenLinks en Nida in 99 procent van de gevallen gelijk. Het verschil tussen beide partijen zit met name in het eigenaarschap.

Volkspartij

GroenLinks zal dus moeten leren loslaten, of in elk geval het initiatief vaker moeten overlaten aan migranten zelf en genoeg nemen met een ondersteunende rol op het tweede plan.

Dat verklaart bijvoorbeeld de uiteenlopende reacties op de actie 'Ik ben een Marokkaan' uit 2014, toen de partij in de bres sprong voor Marokkanen na het 'minder minder' incident rondom Geert Wilders. Velen stelden die solidariteit op prijs, maar onder met name jongeren bestond ook een gevoel dat ze naar de achtergrond gedrongen werden door wat in de Zwarte-Piet-discussie 'helper whiteys' zijn gaan heten. Onbedoeld ontnemt solidariteit dan de emanciperende groep het eigenaarschap van hun strijd. Een van de kenmerken van emancipatie is immers dat je onafhankelijk wordt van anderen die jou in bescherming nemen.

De nieuwe lijsttrekker Jesse Klaver heeft zich vorgenommen van GroenLinks een volkspartij te maken die een brede doelgroep aanspreekt, 'de moslimmoeder en de bouwvakvader, de onderwijzer en de hoogleraar', kondigde hij aan in zijn speech op het partijcongres van april 2016. Daaronder ligt een economische analyse waarvoor in de maatschappij veel steun te verwerven valt. Terugdenkend aan mijn oude portiek aan de Dordtselaan, vermoed ik dat iedereen zich zou kunnen scharen achter de bestrijding van een maatschappij waarin economisch rendement de leidraad is. Economische emancipatie is een gedeeld belang.

Harder knokken

Het is echter niet het hele verhaal. Er is ook behoefte aan gedeelde waarden, of tenminste het besef dat culturen naast elkaar kunnen bestaan. Dat verhaal kan afgeleid zijn van de economische visie, zoals de *American Dream* in de VS, maar dat moet dan wel expliciet verwoord worden. Dat wil zeggen dat er een verband moet bestaan tussen de economische en culturele behoeften die leven in Rotterdam-Zuid en andere plekken waar de samenleving het hardst schuurt. Dat verband kan niet van buitenaf opgelegd worden. Het moet in de samenleving zelf ontstaan – en daar gaan decennia overheen. Politieke partijen kunnen echter wel een verhaal aanreiken.

In de zoektocht naar dat verhaal zal GroenLinks twee reflexen moeten leren onderdrukken: ten eerste dat migranten het altijd nodig hebben dat iemand voor hen in de bres springt en tweede dat het door Fortuijn blootgelegde sentiment uitsluitend bestreden dient te worden. Beide groepen, al worden ze nu politiek tegenover elkaar gepositioneerd, hebben meer gemeen dan de gemiddelde blanke hoger opgeleide vermoedt, namelijk de overtuiging dat ze harder dan anderen zullen moeten knokken om wat van het leven te maken.

De bewoners van mijn portiek wisten best dat ze tot elkaar veroordeeld waren, ook al hadden ze het graag anders gezien. Misschien deelden ze puur daarom al meer met elkaar dan met mij, de passant uit de elite die hen uiteindelijk toch verlaten zou. Laatst was ik in de buurt. Het ziet er veel schoner uit dan vroeger. Het pand is opgeknapt. Maar het portiek is afgesloten en mijn oude burens zijn verhuisd.

De online versie van dit artikel bevat links naar blogs waarin sommige gedachten nader zijn uitgewerkt.

Lees ook op www.christianjongeneel.nl

- Pim en de erfenis van het marxisme, december 2005.
- Femke en de achterlijke islam, september 2009.
- Wat heeft GroenLinks met het fortunisme, april 2014.
- Waarom ik geen Marokkaan ben, maart 2014.

\

*GroenLinks zal het initiatief vaker
moeten overlaten aan migranten zelf.*

Afscheid Jasper Blom

Per 1 juni heeft de huidige directeur van Bureau de Helling afscheid genomen. Vanaf het moment dat hij in 2013 in dienst kwam, stak hij veel energie in de professionalisering van Bureau de Helling. Ook zette hij zich in voor de versterking van het groene profiel van het Bureau. Dat deed hij via opiniestukken in kranten, tijdschriften en webmagazines, zoals 'De toekomst van links is groen', dat zowel in *de Helling* (2015, nr. 1) als *Socialisme & Democratie* verscheen. Ook promootte hij enthousiast publicaties als de *Circulaire Economie* (Socrates Schouten) en het themanummer van de Helling over groene grondstoffenpolitiek (2015, nummer 3), hield hij lezingen binnen en buiten GroenLinks en organiseerde conferenties, zoals die met de Eerste Kamerfractie over 'Groen als ideaal: evolutie of revolutie' (november 2015). Rosalie Smit zal tot eind 2016 optreden als interim directeur.

Symposium: het antropoceen

Op 1 juli vindt om 19:30 een afscheidssymposium plaats voor Jasper Blom in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Thema: het antropoceen, het tijdperk waarin het klimaat en de atmosfeer de gevolgen ondervinden van menselijke activiteit.

Iedereen is van harte welkom.

Zie bureaudehelling.nl/agenda

Belastingen: paradijs of plaag

Op 21 mei organiseerden de jongerenorganisaties van verschillende wetenschappelijke bureaus hun jaarlijkse gezamenlijke symposium. Hellingproef (GL), Route 66 (D66), JWBS (PvdA) en de Jonge Teldersstichting (VVD) spraken, met de wind in de rug vanuit Panama, over belastingontwijking, het pensioenstelsel en inkomenspolitiek.

Journalist en oud-politica Mirjam de Rijk verwees een veelvoud aan economische geloofsartikelen binnen de politieke mainstream naar de prullenbak. Publicist en oud-bankier Martin ten Cate pleitte er vervolgens voor om geld te laten rollen in plaats van op de bank te zetten. Dat levert meer welvaart op en bespaart Europa en passant een nieuwe crisis, zei hij. Daarna volgde een keuzemenu: journalist Arno Wellens lanceerde een theoretische aanval op Piketty, terwijl Martijn van der Kroon (belastingadviseur) en Hans Boerkamp (Provinciale staten Utrecht) een cursus belastingontwijking voor dummies gaven.

Arno Wellens besloot het symposium. Aan de hand van louches figuren uit de Oost-Europese onderwereld liet hij zien hoe de Nederlandse overheid zowel corruptie als wapenhandel faciliteert. Werk aan de winkel dus, zo besloten de aanwezigen.

Bureau

Onze projecten in de media

Grondstoffen

- Bas Eickhout en Richard Wouters, 'Schone energie vereist hergebruik grondstoffen', *Trouw*, 4.3.2016.
- Quentin Boulanger en Richard Wouters, 'Help Oekraïne energie besparen', *sargasso.nl*, 5.4.2016.
- Liesbeth Beneder en Richard Wouters, 'Zeventien metalen zijn echt schaars – interview Theo Henckens', *bureaudehelling.nl*, 27.4.2016.
- Jasper Groen en Richard Wouters, 'Haal meer fosfaat uit stad', *Parool*, 31.5.2016.

Religie en Secularisme in de publieke ruimte

- 'Religiestress', Interview met Erica Meijers, tvprogramma *De Nieuwe Wereld*, 17.1.2016.
- Michael Koornneef, "Enkel de fundamentalistische vorm van religie krijgt aandacht", Interview met Erica Meijers, *nieuwwij.nl*, 17.1.2016.
- Jurgen Tiekstra, "Erica Meijers pookt de discussie onder groenen op. 'Religie heeft voor GroenLinks geen prioriteit'", *VolZin*, maart 2016, p. 10-13.

- Silvia Thomson, 'Is God Green? Religions role in saving the planet', *Irish Times*, 9.4.2016.
- 'De Nacht door de ogen van de dichter Novalis', Erica Meijers in tvprogramma *De Nachtzoen* 27.4.2016.
- 'Politiek en religie verlangen naar een andere wereld', Erica Meijers in tvprogramma *De Nachtzoen* 23.5.2016.

Voedsel

- Friso van der Klaauw, 'Kreeft. It's the food my friend, deel 1: voedseltheorie', *bureaudehelling.nl*, 11.3.2016.
- Friso van der Klaauw, 'Vrede begint met een zeis. It's the food my friend, deel 2', *bureaudehelling.nl*, 29.3.2016.

Circulaire economie

- Vincent de Graaf, interview met Socrates Schouten, *stedenintransitie.nl*, 23.2.2016.
- 'Circulaire economie van Socrates Schouten', *De Morgen*, 6.4. 2016.
- 'Circulaire inspiratie', *Down to Earth*, nr. 34, april 2016.

Trots op Zuid: presentatie de Helling op do 30 juni

Rotterdam Zuid is vol met mensen die bezig zijn hun stad mooier te maken en hun eigen leven beter. Daarover gaat deze Helling. We geven het nummer weer terug aan Rotterdam Zuid tijdens een bijeenkomst op Katendrecht.

Met: Linda Malherbe, Nasra Djorai, Aetzel Griffioen en rappers Careline en Donny van Stichting Helderheid.

Waar: Verhalenhuis Belvédère
Rechthuislaan 1, 3072 LB R'dam
Wanneer: 17:00-20:00
Aanmelden: reservering@verhalenhuisbelvedere.nl
Gratis toegang

de Helling

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

BUREAU DE HELLING

Postbus 8008
3503 RA Utrecht
030-23 999 000
bureaudehelling.nl

MEDEWERKERS

· Anne de Boer
· Marijn Bouwmeester
· Erica Meijers
· Richard Wouters

STAGIAIRES

· Friso van der Klaauw
· Renée Verberne
VRIJWILLIGER
· Liesbeth Beneder

RAAD VAN ADVIES

· Jessie Bokhoven · Martien Das · Albert Faber · Anita de Horde · Ruud Ganzevoort · Marjolein Meijer · Nevin Özütok · Theo Verstrael

Verder...

kijken...

Roffa 5314, Trichis Publishing B.V., Rotterdam 2010

Sjouk Hoitsma, wijkconservator van het Historisch Museum Rotterdam, kwam steeds weer hetzelfde getal tegen in het straatbeeld van Rotterdam Zuid: 5314. Als graffiti op bushokjes en in de metro, maar ook op kledingstukken en als tatoeage. 5314 was een vervoerszone van vervoersbedrijf RET, nu is het getal van de jongeren van Zuid. Zij drukken er hun identiteit en hun liefde voor dit stadsdeel mee uit. Met dit fotoboek laat het Historisch Museum Rotterdam een nieuwe manier van werken zien: de jongeren leveren zelf het materiaal voor de beeldvorming over jongerencultuur op Zuid.

Archell Thompson: De Naakte Antilliaan, 2014

Op het toneel vertelde Archell Thomson over de relatie met zijn vader, zijn worsteling met criminaliteit en cultuurverschillen tussen zijn geboorteland Curacao en Nederland. Hij doorbrak een taboe in de Antilliaanse gemeenschap en maakte veel los. De voorstelling werd een boek met foto's en teksten, onder andere over zijn veranderde visie op opvoeding. *Storyteller* Thompson is nu bezig met nieuwe projecten in Rotterdam Zuid, zoals de *Catwalk*, waarin vier vrouwen hun verhaal vertellen. Thompson: "Ik geloof in de kracht van echte verhalen, verteld door echte mensen." www.archell.nl

surfen...

Wie meer wil weten van alle projecten en mensen uit dit nummer, kan voor lopend nieuws goed terecht op drie websites.

Vers Beton richt zich op politiek, kunst en cultuur, stedelijke ontwikkeling, wetenschap, economie en human interest. Het is een platform voor diepgang en reflectie dat begin 2011 werd opgericht en wordt gemaakt door een grote groep Rotterdammers en gastredacteuren. 'Dat Rotterdammers van aanpakken weten, mag niet betekenen dat we niet éérs den- ken, voordat we doen', aldus Vers Beton.

Het Stadsarchief Rotterdam is het openbare geheugen van Rotterdam en enkele omliggende gemeenten. De website bewaart honderdduizenden prenten, foto's kaarten, films, geluidsopnamen en archiefstukken. Het is een van de eerste archieven in Nederland dat een elektronisch depot opbouwt. Het archief voegt regelmatig nieuwe geschreven portretten van stadsgenoten toe.

De Rotterdammert is een online magazine 'voor de hardwerkende Rotterdammert' dat in 2013 werd opgericht. Het blad maakt reportages over onderwerpen waar de gevestigde media liever aan voorbij draven en publiceert fotoseries die de stad vanuit een onderbelichte hoek laten zien.

lopen & fietsen

Op weg door Rotterdam Zuid kun je op verschillende interessante plekken terecht. Bijvoorbeeld deze.

NIFFO (Galerie/recyclestudio) is een galerie/recycle studio met een maatschappelijke en educatieve functie in de Afrikaanderwijk te Rotterdam. **NIFFO** betekent in straattaal NEEF. De naam verwijst naar een familiale omgeving, waarin allerlei doelgroepen bij elkaar kunnen komen middels kunst in uiteenlopende vormen. Het initiatief wordt gerund door Zoë Cochia die, naast het maken van kunst, haar sporen heeft verdiend in het onderwijs voor bijzondere doelgroepen.

Wolfart projectspace (galerie/projectruimte) is een collectief centrum waar geëxperimenteerd wordt op het snijvlak van kunst, muziek en performance. De ruimte wordt gerund door de veertig kunstenaars die wonen en werken in de Wolphaertstraat te Oud-Charlois, waar de projectruimte te vinden is.

RAAF (Rotterdam Art Adventure & Food) wordt ook wel 'de broedplaats van Zuid' genoemd. Sinds 2014 is RAAF te vinden in de Maas-silo aan de Maashaven. Je vindt er het informatiepunt 'Dit is Zuid', een ontbijt- en lunchroom, art-café, culturele werkplekken, een evenementenpodium en ruimten voor privé of zakelijk verhuur. RAAF is een echte hotspot op Zuid.

Maartje **den Breejen** (1970) werkte elf jaar op de kunstredactie van *Het Parool*. Ze maakte bij de AVRO het tv-programma *ArtMen* en was chef literatuur en kunst bij *Opzij*. Behalve journalist en copywriter is ze kapitein in opleiding voor de chartervaart.

Aetzel **Griffioen** (1981) is hoofdontwikkelaar van Rotterdam Vakmanstad en filosofiedocent op de basisschool. Hij doet promotieonderzoek naar de *commons* en ecologie en doceert aan verschillende hogescholen. Hij is oud-redactielid van de Helling.

Christian **Jongeneel** (1969) groeide op in Indonesië. Hij is wetenschapsjournalist en filosoof. Binnen GroenLinks was hij onder andere voorzitter van de partijraad en de kandidatencommissie partijbestuur. Daarnaast bekleedde hij diverse bestuursfuncties in cultureel Rotterdam.

Herman **Meijer** (1947) studeerde aan de Technische Hogeschool Delft. Hij is publicist en actief in verschillende besturen en bewegingen. Hij was wethouder voor GroenLinks in Rotterdam en partijvoorzitter van GroenLinks. Meijer is lid van de redactie van de Helling.

Erica **Meijers** (1966) is hoofdredacteur van de Helling. Ze studeerde theologie in Amsterdam, Berlijn en Straatsburg. Onlangs publiceerde ze met Nuala Ahern de bundel *Green Values, Religion and Secularism*. Ze is redacteur van de *Green European Journal* en doceert aan de Hogeschool Windesheim.

Thomas **Mertens** (1955) is hoogleeraar rechtsfilosofie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en oud-lid van de Raad van Advies van Bureau de Helling. Hij werkt en publiceert over een variëteit aan onderwerpen. Daarbij is de praktische filosofie van Immanuel Kant meestal leidend.

Henk **Oosterling** (1952) is universitair hoofddocent aan de Erasmus Universiteit Rotterdam waar hij onder meer differentiedenken en ecologische filosofie doceert. Sinds 2008 is hij tevens directeur van Rotterdam Vakmanstad. Hij ontving de Laurenspenning (2008), de Van Praagprijs (2013) en de Enlightened Society Award (2014).

Mark **Schalken** (1967) is grafisch ontwerper en kunstenaar. Vanuit bureau De Ruimte ontwerpt hij de Helling, ook ontwierp hij de website van Bureau de Helling. Hij publiceerde in 2014 het fotoboek *Polderlichaam*, een beeldverhaal over opgroeien in de Noordoostpolder.

Farid **Tabarki** (1977) is de founding director van Studio Zeitgeist. Hij heeft een wekelijkse column in *Het Financieele Dagblad*. Eerder dit jaar is zijn boek *Het Einde van het Midden – Wat een maatschappij van extremen betekent voor mens, bedrijf en politiek uitgekomen*. Hij is onder andere voorzitter van de Raad van Toezicht van Het Nieuwe Instituut – architectuur, design, e-cultuur – en lid van de Hellingredactie.

Renée **Verberne** (1988) studeert filosofie aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. In 2013 studeerde ze af aan de kunstacademie in

's Hertogenbosch in de richting Autonoom Beeldende Kunst. Ze is stagiaire bij de Helling.

Martine **Velez** (1968) is journalist en vertaalster. Ze studeerde letterkunde in Berlijn en Parijs en publiceert essays en artikelen op het gebied van Europese kunst en cultuur. Ze woont in Amsterdam-West met haar partner, vier kinderen, kat en kraai.

Alderik **Visser** (1971) studeerde geschiedenis, onderwijskunde en pedagogiek in Amsterdam, Bern en Utrecht. Hij is docent geschiedenis in het voortgezet onderwijs en publiceert daarnaast over onderwijs, filosofie, pedagogiek en beleid. Hij is redactielid van de Helling.

Jong
& oud
op Zuid

Fotograaf Sanne Donders
portretteerde IJsselmonde.

In het park 'de 2 heuvels' in IJsselmonde heeft visser Rien zijn tent opgezet. Hij vist het ene weekend met z'n zoon Sylvester en het andere met zijn dochter Yvonne. Ze brengen hier ook hun vakanties door, op minder dan één kilometer van huis.

Vorige pagina: freerunners uit Beverwaard komen iedere donderdagavond samen voor een training. In winkelcentrum Keizerswaard zit een groep ouderen iedere dag op een vaste plek tussen 14:00 en 16:30 te 'chillen'. Ze doen hun boodschappen en nemen de dag en de krant door.

Volgende pagina: In het Maasstad-ziekenhuis op de verloskundige afdeling houdt Marcelino zijn zeven minuten oude dochtertje Angeliah vast.

HAASSTAD ZIEKENHUIS

HAASSTAD ZIEKENHUIS

CONTROLELIJST

INTUBATIE

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

67-68

69-70

71-72

73-74

75-76

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

67-68

69-70

71-72

73-74

75-76

77-78

79-80

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

67-68

69-70

71-72

73-74

75-76

77-78

79-80

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

67-68

69-70

71-72

73-74

75-76

77-78

79-80

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

67-68

69-70

71-72

73-74

75-76

77-78

79-80

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

67-68

69-70

71-72

73-74

75-76

77-78

79-80

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

67-68

69-70

71-72

73-74

75-76

77-78

79-80

Beoordeling

1-2

3-4

5-6

7-8

9-10

11-12

13-14

15-16

17-18

19-20

21-22

23-24

25-26

27-28

29-30

31-32

33-34

35-36

37-38

39-40

41-42

43-44

45-46

47-48

49-50

51-52

53-54

55-56

57-58

59-60

61-62

63-64

65-66

Wielewaalers wijken niet!

De buurt Wielewaal in Charlois werd in 1949 gebouwd om de woningnood tegen te gaan. Het biedt een atypisch en onverwacht beeld in Rotterdam Zuid: rijen kleine woningen van één verdieping, enorm veel groen en een dorpse sfeer. Maar veel gordijnen zijn ook overdag gesloten en sommige huizen zijn dichtgetimmerd.

De sfeer is gespannen, want de woningcorporatie Woonstad Rotterdam wil de wijk, ooit bedoeld als tijdelijke oplossing, radicaal saneren. Er komen nieuwe, duurdere huizen die veel van de huidige bewoners zich niet kunnen veroorloven. Overal hangen protestposters achter de ramen.

De bewoners hebben een eigen wooncorporatie opgericht en een alternatief plan gepresenteerd met duurzame, betaalbare woningen. Zij willen hun eigen buurt mede vormgeven. Woonstad is inmiddels gestart met nieuwbouw appartementen en eensgezinswoningen. De protesten duren voort.

Annette Behrens portretteerde twee Wielewaalers (hiernaast en op p. 2).

De foto's van Annette Behrens en Sanne Donders zijn gemaakt in opdracht van **De kracht van Rotterdam**, een jaarlijkse stadsexpositie op initiatief van Anne Bloemendaal. Zij is onder de indruk van de inzet van de Rotterdammers om hun stad hun eigen stad te laten zijn, maar mist dat in de verbeelding van de stad. Via De kracht van Rotterdam probeert ze het beeld bij te stellen.

> www.dekrachtvanrotterdam.nl

